

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**О.П. Масюк
РЕФЛЕКСИВНІ СТУДІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННІСНИХ СИСТЕМ**

Навчальний посібник
для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Філософія»
освітньо-професійної програми «Європейські філософські студії і креативні
індустрії»

Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол № __ від __.__.2021

Запоріжжя
2021

УДК: 124.5:316.3(4)(075.8)
М 329

Масюк О. П. Рефлексивні студії європейських ціннісних систем : навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Філософія» освітньо-професійної програми «Європейські філософські студії і креативні індустрії». Запоріжжя : КСК-Альянс, 2021. 78 с.

Навчальний посібник із дисципліни «Рефлексивні студії європейських ціннісних систем» розкриває процес осмислення та формування аксіосфери суспільства, спираючись на наявні орієнтири розвитку Старого Світу. У посібнику аналізується зміст та структура ціннісної системи, взаємодія «ціннісні орієнтації – ціннісні системи», а також набуття суб'єктності під час долучення до бажаної аксіосфери. У структуру курсу включений розгляд передумов становлення європейської ціннісної системи та аналіз її ролі в процесі сталого суспільно-державного розвитку.

Навчальний посібник призначений для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Філософія» освітньо-професійної програми «Європейські філософські студії і креативні індустрії», а також для всіх, хто цікавиться механізмами формування актуальних ціннісних систем.

Рецензент В.В. Глазунов, професор кафедри соціальної філософії та управління, доктор філософських наук, доцент.

Відповідальний за випуск Т.І. Бутченко, завідувач кафедри соціальної соціальної філософії та управління, доктор філософських наук, доцент.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННІСНИХ СИСТЕМ	6
Тема 1. Історія розвитку філософської теорії цінностей	6
Тема 2. Цінність та інші атрибути прогресивного суспільства.....	16
Тема 3. Цінність життя як основа європейської культури	24
РОЗДІЛ 2. ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННІСНІ СИСТЕМИ ЯК ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ	35
Тема 4. Цінність суб'єкта як європейський стандарт життя	35
Тема 5. Інструменти формулювання європейської ціннісної системи.....	43
Тема 6. Ідеальна держава: ціннісний вимір.....	52
Тема 7. Ціннісні системи у фокусі української філософії	61
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	76

ВСТУП

Рефлексивні студії європейських ціннісних систем – це інакший погляд на концепт аксіосфери у континентальній філософії, а також пошук місця України у загальноєвропейській системі ціннісних координат. У цьому контексті максимально важливою є робота з ракурсом, яка передбачає його переміщення від спроб остаточно систематизувати бачення європейських цінностей до побудови суб'єктивних та суб'єктних ціннісних орієнтацій, які б гармонійно вписувались у загальне поле гуманістики. Впровадження рефлексивних практик у ціннісний простір існування дає змогу віднайти баланс між індивідуальним та колективним у процесі організації життєдіяльності людини у суспільстві.

Даний курс – це інструмент для інтенції мислителя як на наявні цінності-потреби українців, так і на цінності-значення Єдиної Європи, вибір на користь яких вони зробили. Зауважимо, що висвітлення європейських ціннісних систем має торкатись всіх аспектів життєвого устрою українців, які охоплюють і сприйняття навколишнього світу, і організацію суспільно-державних відносин.

Отже, цей навчальний посібник спрямовано на допомогу у пошуку балансу між цінностями та стандартами існування, що має покращити розуміння перспективи долучення українців до багатоманітної європейської родини.

Курс «*Рефлексивні студії європейських ціннісних систем*» є невід'ємною складовою виховання фахівця у галузі філософії та аналітика в організації, що дозволить зайняти слухачу цього курсу чинне місце в організації, яка активно долучена до зовнішньої діяльності як у державній, так і у недержавній сферах.

Видання підготовлене з урахуванням новітніх філософських позицій щодо трансформації ціннісних орієнтацій в контексті взаємопроникнення егоїзму та альтруїзму, а також публічного усамітнення людини в інформаційному суспільстві.

Метою курсу «Рефлексивні студії європейських ціннісних систем» є засвоєння знань здобувачами вищої освіти щодо комплексного і цілісного бачення сукупності аксіологічних поглядів на передові ціннісні системи, їх основні та фундаментальні положення, розвитком моделей розумової активності в контексті генезису континентальної філософської думки.

Навчальна дисципліна складається з фундаментальних тем, що утворюють цілісну картину аксіосфери європейського простору, її трансформації протягом розвитку наявних ціннісних систем, а також актуальності цих систем для українського суспільства.

У результаті вивчення дисципліни студент повинен **знати**:

- ✓ напрямки осмислення основних компонент у європейській системі цінностей;
- ✓ категоріальний апарат, який сформувався в межах аналізу

європейських ціннісних систем;

- ✓ характер та специфіку зміни цінності життя людини в процесі розвитку суспільства;
- ✓ аксіологію державотворення в рамках розвитку єдиного європейського простору.

вміти:

- ✓ обґрунтовано висвітлювати основні теоретичні та емпіричні позиції щодо функціонування європейських ціннісних систем;
- ✓ виокремлювати місце цінності в процесі взаємодії у інформаційному та постмодерному суспільстві;
- ✓ відстоювати конструкцію європейських ціннісних систем у рамках філософських дискусій;
- ✓ застосовувати набуті знання при осмисленні та аналізі соціокультурних змін у нашій країні;
- ✓ орієнтуватись у першоджерелах щодо вивчення цінностей як напрямку філософських пошуків.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні досягти таких компетентностей:

- ✓ цінувати та поважати різноманітність та мультикультурність;
- ✓ зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство;
- ✓ створювати творчі колективи, соціально і професійно взаємодіяти у них, планувати та організовувати колективну творчу діяльність, мотивувати до творчості, налагоджувати та здійснювати евристично-пошукові комунікації, командно вирішувати творчі завдання;
- ✓ аналізувати та коментувати літературу з філософської, соціокультурної та загальнонаукової проблематики;
- ✓ дотримуватися в професійній діяльності норм інтелектуальної доброчесності.

Дисципліна «Рефлексивні студії європейських ціннісних систем» тісно пов'язана з такими курсами, як «Антична філософія» та «Філософія Середньовіччя та доби Відродження», у ході вивчення яких студенти засвоюють формування складових європейської ціннісної системи.

Крім того, простежується зв'язок цієї дисципліни з курсом «Філософські проблеми сучасності», у якому розкриваються основні напрямки та стандарти суспільної взаємодії в умовах сьогодення.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННІСНИХ СИСТЕМ

Тема 1. Історія розвитку філософської теорії цінностей

План

1. Новатори, які зумовили утворення філософської теорії цінностей.
2. Становлення філософської теорії цінностей.
3. Основні тенденції розвитку аксіологічної думки.

 Основні поняття: калокагатія, сцентеїзм, антисцентеїзм, аксіологічний нігілізм, ціннісний простір, смак, належне, імператив, аксіологія.

1. Новатори, які зумовили утворення філософської теорії цінностей

Історія розвитку філософської теорії цінностей викликає багато суперечок, які концентруються у двох дослідницьких напрямках. По-перше, тернистий шлях від естетичного синкретизму до вичленення ціннісних домінант у процесі суспільного розвитку. По-друге, орієнтир на спалахи нігілізму, які сприяли інституціоналізації цього напрямку соціально-філософського аналізу. Поєднання цих позицій дасть більш повну картину, яка описує європейські ціннісні системи.

Даний напрямок філософської думки включає дослідження цінностей, ціннісних відносин і взаємодії об'єктивного та суб'єктивного ціннісних світів. Специфіка філософської теорії цінностей полягає в тому, що вона має нормативний та рефлектуючий характер.

Спочатку цінність розглядалась як бажана властивість, якої бракує суб'єкту оціночного процесу для досягнення гармонії. Так, Сократ у діалозі «Великий Іппій» запитував: «Чи погодишся ти, Іппій, що найбільш вродлива дівчина у порівнянні з природою богинь буде потворною?» [16, с. 110]. Розуміння цінності як нестачі, породженої потребами, орієнтує нас на зразок для наслідування. Подібного роду міркування заклали фундамент для подальшого розвитку суспільства споживання, від якого сьогодні наполегливо намагаються відмовитись у Європі.

У Стародавній Греції еталоном існування вважалась калокагатія: «Ідеал фізичної та моральної досконалості. Ідеал калокагатії сформувався в середовищі аристократії гомерівської епохи, де фізична сила та спритність, які приносили успіх у атлетичних змаганнях, ставились в один ряд з найвищою чеснотою – доблестю воїна» [12, с. 240]. Калокагатія наближає цінність до досконалості, об'єднуючи естетичну та моральну оцінки як складові розвитку суб'єкта суспільних відносин.

Зауважимо, що давньогрецький ідеал краси та гармонії був актуальним до кінця двадцятого століття. У теперішньому толерантність екстраполювалась і на фізичного розвиток. З одного боку, це сприяло адаптації людей с особливим потребами у суспільні відносини, а з іншого, призвело до нівелювання необхідності постійного фізичного та духовного вдосконалення на побутовому рівні.

Заміна античної свободи на релігійний догматизм вплинула на зміну орієнтирів у бік моральної оцінки. Цінність подається як аксіома людського існування. Так, у книзі Буття у Старому Заповіті записано: «І народила земля зелень, траву яка сіє сім'я за родом своїм, і древо, яке дає плоди, в якому сім'я, по роду його. І побачив Бог, що це добре» [5, с. 6]. Фіксована цінність надається народженню життя, що подається у вигляді фундаментальної властивості носія цінності.

В рамках релігійних течій починають розвиватись регулятори суспільних відносин. У Євангелії від Матфея записано «Бо яким судом судити будете, таким же осудять і вас, і якою мірою будете міряти, такою відміряють вам» [5, с. 1016]. Зазначений механізм моральної оцінки передбачав гармонію та взаємне обмеження суб'єктів суспільної взаємодії. Тобто, свобода, як основоположна європейська цінність, виводиться через взаємне обмеження ще з часів релігійного догматизму.

Одним із перших, хто звернувся до цінності у період Середньовіччя був І. Бентам. Він дав своє бачення практичної користі, яку пов'язав з моральними чеснотами: «Під корисністю розуміється та властивість предмету, за якою він має спрямованість проносити добродійність, задоволення, вигоду, добро або щастя (все це в даному випадку зводиться до одного), попереджувати шкоду, страждання, зло та нещастя тієї сторони, про інтерес якої йде мова» [1, с. 10]. Тобто, І. Бентам назавжди заклав у природу цінності важливість суб'єктивної оцінки, яка буде переслідувати її завжди і руйнувати життя перспективних особистостей, які могли б просунути суспільство вперед, але їм цього не дали.

Говорячи про період Відродження, особливо потрібно звернути увагу на Дж. Бруно, який не тільки своїми філософськими пошуками, а й своїм життям довів цінність істини та її значення для подальшого життя суспільства. Так, критикуючи людські вади, він зауважував: «Мудрість та справедливість вперше почали покидати Землю, коли секти стали обертати точки зору на джерела прибутків. Тоді за позицію партії почали боротись, мов за власне життя або за життя своїх дітей, до остаточного винищення супротивників. При таких похмурих знаменнях релігія та філософія погранні, а республіки, держави та імперії разом з господарями, знатними особами та народом приходять у неспокій та знищуються» [3, с. 328]. Отже, задовго до багатьох державних заколотів, Дж. Бруно визначив руйнівну силу невігластва та вказав на важливість пошуку істини як шляху до соціального прогресу.

Наукова революція внесла в аксіосферу нову домінанту, яка зародилась у період Нового Часу та розвивалась на протязі всього XVIII століття – сцентеїзм та антисцентеїзм як два погляди на організацію перспективного життя людини. Сцентеїзм як система поглядів, які бачать науку найвищою цінністю в процесі суспільного розвитку. Боротьба сцентеїзму та антисцентеїзму як двох антагоністичних протилежностей стала свого роду вакциною для розвитку теорії цінностей в сучасному її розумінні.

Розмірковуючи над перевагами та примноженням наук, Ф. Бекон стверджував: «Адже на землі, звичайно, немає ніякої сили, крім науки та знання, яка б могла затвердити свою владу над духом та душами людей, над їх думками та уявленням, над їх волею та вірою» [4, с. 811]. Варто зазначити, що безоглядне захоплення наукою в Європі вплинуло на вибухи соціальних катаклізмів, виникнення аксіологічного нігілізму та сприяло комплексному переосмисленню цінностей у всіх сферах суспільного життя.

Виклик традиційному баченню суспільних цінностей народився в широких колах творчої інтелігенції. Прикладом аксіологічного нігілізму в поезії був Ш. Бодлер. Створюючи «Гімн красі», він пише:

«Краса! Чи з неба ти, чи з темної безодні
В твоєму погляді – покара і вина,
Безумні злочини й діяння благородні;
Захмелюєш серця, подібно до вина» [2, с. 32].

Вплив творчих людей на соціальні процеси сприяв корективам у баченні ціннісного світу на старому континенті в напрямку пошуку гармонії індивідуального та колективного, а також відповідності цінностей суспільним змінам і взаємопроникненню їх одне в одне.

Історію розвитку філософської теорії цінностей неможливо представити без етики І. Канта, який задав чітке розмежування внутрішнього та зовнішнього в розумінні ціннісного простору. Він зафіксував основний параметр цінності людської поведінки: «В імперативі, який вимагає борг чесноти, до поняття самопримусу додається ще і поняття певної мети, не тієї мети, яку ми маємо, а тієї, яку ми повинні мати» [11 с. 332]. Як висновок, домінантою стандартів суспільного існування є цінність саморозвитку та самопримусу – вища ступінь досконалості людини у суспільстві.

Створення цілісних логічних конструкцій взаємодії сприяло актуалізації пошуку інструментів мислення для оперування цінностями. Г. Гегель запропонував рефлексію в себе як: «...тотожність, але визначену так, що вона байдужа до розбіжностей, тобто не позбавлена розбіжностей, а відноситься до них як до тотожних з собою» [9, с. 88]. Вибір на користь рефлексії породив не тільки остаточне оформлення вчення про мислення, а й дав поштовх до постійного саморозвитку людини за рахунок роботи над самоцінністю.

М. Каган висловив цікаву гіпотезу про те, що на появу філософської теорії цінностей вплинули люди мистецтва, які по-особливому відчували цей світ. Він писав: «Тільки в середині 18 століття стала усвідомлюватися

однобічність раціоналістичної орієнтації культури та почались пошуки альтернативного погляду на людину, її духовний світ, її зв'язки з іншими людьми та з природою – так вийшли в європейську культуру французького сентименталізм та предромантичний німецький рух «Буря та натиск», так англійські мислителі звернулись до проблем етики та естетики» [10, с. 12]. З думкою про те, що наявна теорія цінностей зародилась у Європі можна погодитись. Л. Стерн, Г. Вагнер, Й. Гете стали чуттєвим фундаментом для аксіологічної оцінки світу.

Підбиваючи підсумки цього пункту роботи зазначимо, що творчі пошуки французьких сентименталістів і німецьких романтиків стали детермінантною розвитку дослідження цінності як такої та виділення її сутності та змісту із розмаїття бажань, потреб та ідеалів. Філософська теорія цінності пройшла довгий шлях зміни акцентів на різні об'єкти ціннісного простору, поки не зупинилась на відокремленому дослідженні цінності. При цьому, домінантами розгляду залишаються спроби виділення «чистого зразка» цінності та її синкретизм із потребами, нормами, еталонами та ідеалами.

2. Доленосні повороти філософської теорії цінностей

Незважаючи на те, що зміна століть є лише умовною хронологічною подією, цей час є зазвичай насичений катаклізмами, війнами, кризами та чутками про кінець світу. Швидше за все, ця ситуація пов'язана зі страхом перед кінцевістю життя, який може набувати масового характеру та підтримувати сам себе на умовних хронологічних відрізках.

Разом з цим, подібні часи окрім драматизму насичені унікальними відкриттями та подіями, що незворотно змінюють розвиток суспільства. Для філософської теорії цінностей цією подією стала робота Р. Лотце «Основа практичної філософії», в якій він додав до розуміння буття аксіологічну складову. Його можна вважати засновником філософської теорії цінностей в сучасному її розумінні.

Р. Лотце вважав: «Просте мислення нездатне досягти істинного змісту дійсності, тоді як цей зміст (через відчуття, почуття та похідні від них здогадки) краще сприймається відповідно його цінності» [13, с. 636]. Виходячи з цього твердження, досягнення всієї повноти буття неможливе без ґрунтовного аналізу аксіосфери. Р. Лотце довів необхідність врахування значущого та значимого для відтворення актуальної картини світу. Цінність стала не тільки предметом філософської дискусії, а й активним предметом суспільних відносин.

Кінець 19 початок 20 століття ознаменувався першими спробами побудови типології цінностей. Тут варто згадати одну з перших спроб розмежування цінностей за Г. Мюнстербергом [10]. Як і у багатьох подальших спробах найвище місце займають духовні цінності.

Таблиця 1.1

Типологія цінностей за Г. Мюстербергом

	Логічні цінності	Естетичні цінності	Етичні цінності	Метафізичні цінності
Життєві цінності	Цінності наявного буття	Цінності єдності	Цінності розвитку	Божественні цінності
<i>Зовнішнього світу</i>	<i>Речі</i>	<i>Гармонія</i>	<i>Ріст</i>	<i>Творіння</i>
<i>Найближчого оточення</i>	<i>Істоти</i>	<i>Любов</i>	<i>Прогрес</i>	<i>Одкровення</i>
<i>Внутрішнього світу</i>	<i>Оцінювання</i>	<i>Щастя</i>	<i>Саморозвиток</i>	<i>Спасіння</i>
Культурні цінності	Цінності взаємозв'язку	Цінності краси	Цінності творіння	Основні цінності
<i>Зовнішнього світу</i>	<i>Природа</i>	<i>Мистецтво</i>	<i>Господарство</i>	<i>Всесвіт</i>
<i>Найближчого оточення</i>	<i>Історія</i>	<i>Поезія</i>	<i>Право</i>	<i>Людство</i>
<i>Внутрішнього світу</i>	<i>Розум</i>	<i>Музика</i>	<i>Мораль</i>	<i>«Над-Я»</i>

Аналізуючи домінанти цінностей варто звернути увагу, що вони впливали із дискусій релігійних догматиків та нігілістів, які були пов'язані із занурення світу у холодні та гарячі війни, що періодично вимагало переосмислення наявної системи координат соціального існування.

Ф. Ніцше, якого приписують до течії «Філософія життя» зробив революційний прорив у розвитку аксіологічної думки. Він зміг підняти дух свободи на загальносуспільний рівень, остаточно відмовитись від домінанти релігійних цінностей та додав до аксіологічних домінант ознаку соціальної ефективності. Так, Ф. Ніцше описав своє розуміння людини, яка повинна вміти формулювати перспективу життя: «Скромний, старанний, доброзичливий: ви бажаєте, щоб людина майбутнього була такою? Але мені у цьому бачиться тільки ідеальний раб, раб майбутнього» [15, с. 25]. Аксіологічний нігілізм Ф. Ніцше став невід'ємним фундаментом культури Старого та Нового Світу, який забезпечив динамізм та надзвичайну продуктивність суспільних змін. Цінність перестала бути недосяжною надбудовою суспільного життя. Вона втратила стійкі ознаки та була включена у оптимізацію соціальних процесів.

Баденська школа філософії зробила свій методологічний внесок у розвиток теорії цінностей. У поглядах дослідників людина отримала самостійну цінність як суб'єкт суспільних відносин. В. Віндельбант наполягав на змістовності існування, яка виступала мірилом практичної цінності людини. Він стверджував: «Відповідно, справа не в існуванні, а в цінності того, що існує, коли одне жертвує заради іншого. Індивід може мати таку самостійну цінність, що ми ніколи б не пожертвували ним заради існування навіть багатьох інших» [7, с. 300]. Крім того, В. Віндельбант наполягає на самостійності аксіологічної оцінки, яка не повинна прив'язуватись до універсальних законів суспільного існування.

На початку двадцятого століття філософія цінності стає домінуючим напрямком пізнання та переосмислення світу. Одним із перших, хто позначив зв'язок цінностей буття із благополуччям та виокремив особливий напрямок розвитку Європи, був М. Вебер. Він звернув увагу на трансформації цінностей під впливом науково-технічних революцій. На його думку, необхідним було: «...розчаклування світу та перенесення шляху до спасіння із «втечі від світу» до активної та аскетичної його «перебудови» [6, с. 63]. Тобто прагматичний європейський вибір обумовлений цінностями, сформованими та підкріпленими на всіх рівнях усвідомлення суспільного життя. Проте, актуальні події у світі завжди вносять свої корективи у загальну картину аксіосфери.

Зауважимо, що на протязі останніх ста років цінності знаходяться у полі зору Американської філософської асоціації (АРА). Збільшення складностей та проблем існування людини вплинуло на винесення на перше місце цінність її життя та здоров'я. Ментальне здоров'я та протівірусна безпека стали новим центром дискусії сцентеїстів та антисцентеїстів, де європейський вектор містить у собі орієнтир на збалансований розвиток особистості без шкоди для навколишнього світу.

Найбільш повно вплив зміни бачення цінностей на життя людини охарактеризував Е. Трельч. Розмірковуючи над уніфікацією ціннісних систем, він наполягав: «Значення всього цього ототожнення всіх цінностей у тому, щоб показати живу істоту, яка не спостерігає та відображає, а яка практично діє, обирає, бореться та прагне, вся її інтелектуальність та всі спостереження слугують життю тваринному або духовно-особистісному» [19, с. 171]. Відтак, у двадцятому столітті народилась «людина діюча».

Цей тип людини з'явився на межі нігілізму Ф. Ніцше, протестантської етики М. Вебера та індивідуалізму Е. Трельча. Ці аспекти об'єдналися у житті людини нового типу, яка з'явилась у процесі постійного вибору між безцінним і нікчемним.

У двадцятому столітті у філософській теорії цінностей відбулись наступні зміни:

- ✓ аксіологічний нігілізм як прояв зміни хронологічних періодів суспільного життя;
- ✓ орієнтир на внутрішні якості та вміння індивіда в процесі функціонування в ціннісного просторі;
- ✓ редукція цінності до рівня значення об'єкта людської активності в перспективі;
- ✓ зміна ієрархічного статусу цінності на залежний від ефективності життя;
- ✓ обґрунтований атеїзм як прояв поглибленого дослідження людської природи.
- ✓ зародження протиборства абсолютних та відносних цінностей в житті людини.

У підсумку зазначимо, що протягом двадцятого століття набирає популярності аксіологічний вектор філософії, в якому виокремлюється особливе ставлення до людини як до головної суспільної цінності, що дає новий поштовх для ефективного розвитку країн Європи. Сама цінність стає значущим елементом регуляції суспільного життя, що впливає на процеси виробництва та споживання суспільних благ. При цьому, закріплюється взаємодія аксіоматичної та аксіологічної сфер на гармонійних засадах.

3. Основні тенденції розвитку аксіологічної думки

Закінчення багатьох джерел палива, продовольча криза, системні локальні військові конфлікти, синтез капіталізму та соціалізму призвели до необхідності глобальної переоцінки цінностей. Вона почалась ще наприкінці 20 століття та триває і донині. Вагомий внесок в розробку теми цінностей зробили такі відомі західні дослідники та мислителі, як Х.-Г. Гадамер [8], А. Маслоу [14], Е. Тоффлер [18] та інші.

Робота А. Маслоу «По напрямку до психології буття» [14] стала основою для другої аксіологічної революції, яка сформувала сучасне суспільство споживання. Автор характеризує цінності як рівень високих людських почуттів. На думки А. Маслоу: «Пік-переживання відчувається як самоцінний, виправдовуючий момент існування, який має вищу внутрішню цінність» [14, с. 75]. На перший план виходять потреби, які відповідають за забезпечення життєдіяльності людини та в період успішного задоволення фіксуються у пікових переживаннях.

В основі механізму формування базових цінностей за А. Маслоу покладено гомеостаз. У в філософському енциклопедичному словнику зазначено, що гомеостаз – це «властивість організму підтримувати власні параметри та фізіологічні функції у певному діапазоні, яку засновано на стійкості внутрішнього середовища організму по відношенню до впливів зовнішньої середовища» [14, с. 121]. Відтак, гомеостаз це вибірковість заради виживання, яка виступає конструктором для формування ціннісних орієнтацій людини.

Гомеостаз реалізує за допомогою оцінювання умов життєдіяльності у зовнішньому середовищі. Х.-Г. Гадамер детально розглядає процес аналізу дослідницького оцінювання, в якому виділяє технічну, практичну та естетичну оцінки. Остання є невід'ємною частиною будь-якого дослідницького процесу.

Торкаючись методології морального судження, він визначає універсальний суспільний регулятор «належне», який ототожнюється зі смаком. Х.-Г. Гадамер писав: «Всі моральні рішення потребують смаку і не тому, що це саме індивідуальне спонукання до прийняття рішення є визначальним, але тому, що воно являє необхідний момент прийняття цього рішення» [8, с. 75]. Смак визначається як принцип здатності судження, що завжди має естетичний характер. Тобто початково аксіологічна оцінка є

внутрішньою справою людини, що накладає на неї велику відповідальність за подальше життя.

Проте, вплив навколишнього середовища також є достатньо важливий. Е. Тоффлер та Х. Тоффлер змогли відслідкувати зміну системи цінностей на основі трансформації інститутів суспільства. Вони зауважують: «Цінності народжуються у множенні джерел, але у будь-якому суспільстві установи відображають цінності їх творців, та тих, хто обслуговує установу, виправдовуючи їх існування, захищаючи відповідні цінності. Якщо наші ключові інституції не можуть далі виживати в їх теперішній формі, та нежиттєздатними стають і цінності, які вони втілюють» [18, с. 340]. На примху соціальних ієрархів родина Тоффлерів обґрунтовувала процес боротьби за існування та зміни цінностей у процесі уречевлення складових суспільних відносин, але вони винесли «за дужки» вічні цінності, які менш залежні від господарів установ та організацій.

Підбиваючи підсумки цієї частини роботи зауважимо, що поряд із революційними проривами у філософській теорії цінностей в XXI столітті залишились дві домінуючі тенденції, які переживають поступову трансформацію відповідно до змін у суспільстві: неопрагматичний та неоромантичний напрямки аксіологічної думки. Європейська система цінностей спромоглась увібрати кращі стандарти існування у соціумі, які б забезпечили гармонію взаємодії «людина – суспільства».

З часом неопозитивісти погодились визнати реальність ціннісного ставлення людини до світу і відповідно правомірність його вивчення і побудови аксіологічної теорії, але лише за умови прагматично-утилітарного тлумачення цінностей. Поступово цей напрямок розвився до технологічної синергії природного та штучного інтелекту, який сьогодні отримав нове звучання в контексті доведення значення останнього у подальшому житті людства.

Резюмуючи цей короткий аналіз перспектив філософської теорії цінності зазначимо, що зміст поняття «цінність» змінювався в процесі суспільного розвитку від прекрасного до корисного та належного. Ця теорія пережила інституціональну, методологічну та управлінську революції, які супроводжувались тривалим протиборством романтизму та позитивізму у різних формах та проявах. Провідники філософської теорії цінностей зробили фундаментальний внесок не тільки у розвиток прикладних гуманітарних наук, а й у конструктивне переосмислення суспільного життя.

??? Питання для самоконтролю

1. Який давньогрецький ідеал довгий час був вираженням людської досконалості?
2. З якого релігійного постулату виводиться сучасне бачення свободи як загальноєвропейської цінності?
3. Як боротьба сцентеїзму та антисцентеїзму вплинула на ціннісний європейський простір?

4. Яку роль відіграв категоричний імператив І. Канта у формування європейської ціннісної системи?

5. Як «протестантська етика» М. Вебера вплинула на прагматичний європейський вибір?

6. Яку роль відігравав смак у системі моральних суджень Х.-Г. Гадамера?

7. Як В. Віндельбанд змінив місце людини у аксіосфері?

8. Чиї аксіологічні погляди лягли в основу функціонування суспільства споживання?

Тести та завдання для самоперевірки:

1. Як називався ідеал фізичної та моральної краси у Древній Греції?
 - a. Агора,
 - b. Калокагатія,
 - c. Евдемонізм.
2. З чого почалось розуміння свободи як здатності до збалансованого самообмеження?
 - a. З тоталітарних репресій;
 - b. З релігійної моралі;
 - c. Зі щільності заселення житлових кварталів.
3. Як Г. Гегель розглядав рефлексію у себе?
 - a. Тотожність, байдужу до розбіжностей;
 - b. Розбіжність, байдужу до тотожностей;
 - c. Байдужість, тотожну до тотожностей.
4. Що є виразником змістовності буття за В. Віндельбантом?
 - a. Спадкова ієрархія існування;
 - b. Героїчний вчинок людини;
 - c. Практична цінність людини.
5. Що А. Маслоу називав самоцінним моментом існування?
 - a. Пік-переживання;
 - b. Фундаментальні цінності;
 - c. Травматичний досвід.

Практичні завдання

1. Проаналізуйте трансформацію розуміння краси як основи різноманітності у процесі формування європейських цінностей.

2. Сформулюйте перелік філософських творів, які найбільш цілісно відображають стан теперішнього ціннісного простору в Україні.

3. Проведіть мозковий штурм за темою «Зміна цінностей у суспільстві постмодерного типу».

Використана література:

1. Бентам И. Введение в основания нравственности и законодательства. Москва : Российская политическая энциклопедия, 1998. 415 с.

2. Бодлер Ш. Цветы Зла/ пер. с франц. Адриана Ламбле. Москва : Водолей, 2012. 220 с.
3. Бруно Д. Избранное. Самара : Арт-Лайт, 2020. 556с.
4. Бэкон Ф. Сочинения в двух томах. 2-е испр.и доп.изд. Т.1./ Сост., общ. ред. и вступит.статья А. Л. Субботина. Москва : Мысль, 1977. 567 с.
5. Біблія: книга священного писання старого та нового завіту. Київ : Київська Патріархія Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. 1403 с.
6. Вебер М. Избранное. Образ общества: пер с нем. Москва : Юрист, 1994. 704 с.
7. Виндельбанд В. От Канта до Ницше: История новой философии в ее святы с общей культурой и отдельными науками. Москва : Кучково поле, 1998. 496 с.
8. Гадамер Х.-Г. Актуальность прекрасного. Москва : Искусство, 1991. 367 с.
9. Гегель Г. Законы диалектики. Всеобщая мировая ирония. Москва : Родина, 2019. 240 с.
10. Каган М. С. Философская теория ценности : курс лекций. Санкт-Петербург : Петрополис, 1998. 205 с.
11. Кант И. Критика чистого разума. Київ : Юніверс, 2000. 506 с.
12. Лебедев А. В. Калокотатия. *Философский энциклопедический словарь*. Москва, 1983. С. 240.
13. Лотце Р. Г. Основа метафізики. *Антология мировой философии в 4 т.* Москва : Мысль, 1971. Т. 3.: Буржуазная философия конца XVIII в. - первых двух третей XIX в. С. 632–637.
14. Маслоу А. По направлению к психологии бытия/ пер. с англ. Е.Рачковой. Москва : ЭКСМО-Пресс, 2002. 272 с.
15. Ницше Ф. Воля к власти. Опыт переоценки всех ценностей : (черновики и наброски из наследия Фридриха Ницше 1883 – 1888 годов в редакции Элизабет Фёрстер-Ницше и Петера Гаста) : пер. с нем. Москва : Культурная революция, 2016. 824 с.
16. Платон Диалоги: Протагор, Большой Иппий, Иппий Меньший, Евтидем, Евтифрон, Апология Сократа, Критрон. Москва : Академический Проект, 2011. 351 с.
17. Старостин Б. А. Гомеостаз. *Философский энциклопедический словарь*. Москва, 1983. С. 121.
18. Тоффлер Е., Тоффлер Х. Революционное богатство. Москва : ПРОФИЗДАТ, 2008. 569 с.
19. Трельч Э. Историзм и его проблемы: пер. с нем. Москва : Юрист, 1994. 719 с.

Тема 2. Цінність та інші атрибути прогресивного суспільства

📁 План

1. Цінність та інформація: вектор суспільного розвитку.
2. Цінність та істина: суб'єкт-об'єктне відношення.
3. Взаємодія «корисність – цінність»: розвиток аксіосфери.
4. Цінність та мета: мірило успіху в європейській культурі.

✍ **Основні поняття:** цінність інформації, цінність істини, конформізм, корисність, акме, акме-ретрансляція, ціннісний оксюморон.

1. Цінність та інформація: вектор суспільного розвитку

Цінність виступає універсальним інформаційним кодом, який містить в собі значення об'єкта для повноцінного існування у соціальному просторі. Цінність інформації змінювалась у процесі розвитку виробництва матеріальних благ.

Інтенсивність суспільних процесів, щільність проживання громади та характер суспільного виробництва як вектори атракції по різному впливають на формування ціннісних систем. Аграрна культура сприяє появі орієнтирів на довгострокову перспективу. О. Шпенглер наполягав: «Глибинні зміни починаються лише з землеробством, бо воно є чимось штучним для мисливців та пастухів: той, хто копає та оре, хоче не грабувати природу, але її змінювати. Саджати – означає не забирати, але породжувати» [6, с. 91]. Аграрій творить благо та очікує на більш якісні умови життя для себе та для інших. Надія на гарні природні умови для отримання вражаю передбачає збільшення проміжку часу для задоволення його потреб. Це дозволяє встановити цінність пізнання та осмислення майбутнього для забезпечення належного життєвого устрою.

«Людина міста» позбавлена можливості чекати і має формувати своє майбутнє самостійно. О. Шпенглер вказував: «Цивілізована людина, цей інтелектуальний кочівник, - знов цілком мікрокосм, він повністю нічий та вільний духовно, як були чуттєво вільні мисливці та пастухи» [6, с. 92]. Урбаністична культура дає людині нематеріальні можливості організації власного майбутнього. Наявна ціннісна система має переважно звужений темпоральний вектор, а цінності розкриваються в інтенції на сьогоднішній день.

О. Шпенглер порівнює городянина з кочівником, що значно звужує рамки аналізу сприйняття соціального часу. Мисливці та кочівники завжди знаходились на межі соціального простору, час спливав для них неритмічно, а хаотично від здобичі до здобичі. Відповідно, представники кочової, аграрної та урбаністичної культур сприймають однаковий відрізок існування не однаково, з різною швидкістю переробляють інформацію та цінують різні її аспекти.

У сучасних умовах інформація стає цінністю сама по собі, що робить її основою складовою процесу суспільного виробництва, а також визначає цінність її використання. По-перше, стандартизація темпоральної складової інформаційного простору, що виражається в необхідності певної стабільності в перспективі. Навіть бунтарі та мандрівники мають речі, з якими не можуть розлучатись за будь-яких обставин (стабільна можливість змінювати своє життя). Так, багато прогресивних європейських політиків ставали доволі консервативними після обрання на провідні посади в державі (наприклад, Е. Макрон). Бажання тягнути за собою тягар надбаних стандартів є проявом потреби у самозбереженні та відповіддю на динамічні сплески соціальної активності навколо власної персони. Відтак, кожен результат людської праці уніфікується, що забезпечує його цінність у відповідності до наявних стандартів.

По-друге, ірраціональною та суперечливою складовою моделі майбутнього виступають мрії про недосяжні зміни в людському житті. Обмеженість умов мобільності в соціальному просторі формує образи, в яких людина у своїй уяві здобуває новий статус за допомогою дива. Саме так сталося із мрією багатьох українців про те, що європейські стандарти життя з'являться у них тільки за бажанням, але ж для цього також потрібна плідна та копітка праця протягом багатьох років.

Аналізуючи цінність інформації, Л. Баєва зазначає: «Суб'єкт ціннісного відношення виступає в якості системи, здатної до генерації психічної енергії, достатньої для управління та виробництва творчими новоутвореннями в сфері сенсів, цінностей та ідеалів» [2, с. 68]. Тобто, цінність містить інформаційний код, який розкриває значення об'єктів навколишнього світу для комфортного існування людини.

Підбиваючи підсумки цієї частини зазначимо, що ціннісні відносини – це система обміну інформації «суб'єкт-суб'єктного» та «суб'єкт-об'єктного» спрямування та постає репрезентацію ідеального образу людини в суспільному просторі. Якщо європейська ціннісна система ставить у пріоритет свободу, рівноправність та партнерство, то виходить що провідну роль в ній відіграють саме суб'єкт-суб'єктні відносини, а інформація виступає інструментом для її розповсюдження за межі Старого Світу.

2. Цінність та істина: суб'єкт-об'єктне відношення

Істина як самостійний елемент пізнавального процесу має об'єктивний характер та позбавлена суб'єктивної цінності. Якщо вона потрапляє у соціальний світ і наділяє суб'єктністю свого відкривача, то стає предметом найзапекліших дискусій та отримує статус цінності в інтелектуальних колах.

Цінність істини пропорційна суб'єктності її знавця та змінюється відносно можливості її використання для організації життя. Аналізуючи результати експерименту С. Аша щодо конформізму, П. Клейнман стверджував: «Дивно, що 75 відсотків учасників хоча б один раз

повторювали очевидно неправильну відповідь, які давала більшість членів групи, а за результатами цілого ряду експериментів зі свідомо помилковою відповіддю погоджувались 32 відсотка піддослідних» [4, с. 90]. Істина розуміється як об'єктивне відображення об'єкта оточуючого світу, яке втрачає цінність, якщо заважає життю суб'єкта суспільних відносин. Разом з цим, подібне правило має і винятки. Згадуючи Дж. Бруно, ми згадаємо людину, яка цінувала істину вище за своє власне життя.

Європейська ціннісна система побудована на індивідуалізмі, а відтак визнає суб'єктність аподиктично. Саме таким чином сформована аксіосфера закладає фундамент для прогресивного суспільного розвитку, зменшуючи кількість ритуальних «жертвоприношень» істині.

Давайте більш детально зафіксуємо спрямованість вказаного продукту пізнання в рамках взаємодії «суб'єкт – об'єкт». М. Каган стверджував: «Поняття «істина» та «цінність» фіксують два різних типи відносин. Зрозуміло, істина, як і цінність, породжується діяльністю суб'єкта, але в своєму змісті вона являється відображенням об'єктності, очищеної від суб'єктивного викривлення» [3, с. 69]. Доповнимо цю тезу у зворотному напрямку, тому що на практиці сьогодні кожне нове наукове відкриття повинно мати суб'єктивну користь як для винахідника, так і для його сподвижників.

Взаємодію «істина – цінність» можна розкрити в наступних положеннях:

- ✓ практична цінність знання як прояв його корисності постає етапом на шляху до пошуку та досягнення істини;
- ✓ істина і цінність фіксуються двома різними типами відносин, але є складовими єдиного процесу пізнання оточуючого світу;
- ✓ істина має цінність, якщо активність дослідника підтримується у соціальному просторі;
- ✓ істина має нейтральний ціннісний характер. Вона надціннісна;
- ✓ в реальному житті істина завжди приноситься в жертву політичним, релігійним та моральним цінностям;
- ✓ скеїтизм та антискеїтизм як різні точки зору на цінність наукового пізнання розкривають потенціал суспільного розвитку;
- ✓ об'єктивне знання «обертається» ціннісними характеристиками для прийняття та реалізації у соціальному просторі.

Таким чином, якщо істина має об'єктивний, то цінність – суб'єктивний характер. Істина має значення як відображення знань, корисних для життєдіяльності людини. Значення істини зменшується, якщо вона заважає відносинам «людина – суспільство», тому європейська ціннісна система побудована на індивідуалізмі, який підтримує дух дослідницької сміливості. Крім того, істина має постійну цінність як предмет наукової дискусії задля визначення суб'єктності її винахідників та пошуку кращого варіанту суспільного розвитку.

3. Взаємодія «корисність – цінність»: розвиток аксіосфери

Цінність та корисність є відображенням соціального та біологічного в природі людини. Якщо в філософії ці поняття розрізняються, то в економіці вони тотожні та взаємодоповнюють одне одного. Проте, ставлячи корисність в абсолют, ми позбавляємо людину її морального компасу, який доволі складно продати, але й життя без нього має переважно тваринний характер.

Одним з апологетів синтезу цінності та корисності був К. Менгер. Він зазначав: «Якщо в межах часу, в якому простягається осмислена людська діяльність, необхідність у благах перевищує їх наявну кількість, досягну на той час для розпорядження, то люди в своєму потягу до задоволення потреб, настільки це можливо, відчують по відношенню до даного блага спрямованість до діяльності» [5, с. 124]. У подальшому подібна споживацька модель розповсюдилась і на культурну діяльність. З цього, виходить суперечливе твердження, що митець має бути голодним, з яким не погодиться жоден митець.

Розвиваючи цю думку далі можна звернутись до М. Кагана, який знаходить зав'язок між *цінністю-корисністю* та *цінністю-значенням*. Він писав: «В співставленні з користю цінність має не практичне, а символічне значення, тому що цінність феномен специфічно культурний, невідомий життю тварин, то як користь характеризує біологічний рівень буття в тому ж обсязі, як і соціокультурний» [3, с. 77]. Відтак, цінність походить від користі та задоволення потреб та розвивається на більш високому символічному рівні.

При цьому, варто провести практичну межу між цінністю та корисністю. Аукціонні будинки Sotheby's та Christie's – це англосаксонська традицій, в якій колишні колонізатори намагаються визначити економічну вартість культурних цінностей зі всього світу. Інша частина Європи більш орієнтована на музейний формат збереження свого національно-культурного спадку.

Корисність можна визначити якісно за допомогою кількісних та якісних дослідницьких методів, що надає їй об'єктивний характер та виносить за межі повноцінного ціннісного простору. Визначати корисні речі для свого існування може як людина, так і тварина. Якщо у тварин це пов'язано зі споживанням, то у людей зі спогляданням та опрацюванням навколишнього світу. Водночас, шкода, що навчившись обробляти та запам'ятовувати значні масиви інформації, людина втратила здатність визначати свій корисний раціон. Це мало б справжню цінність для продовження її існування на глобальному рівні.

Перехід від корисності до цінності відбувається на основі формулювання символічного значення. Корисні речі за допомогою досвіду та практики стають нормами соціальної взаємодії. Разом із цим, цінності можуть бути і некорисними, якщо стосуються маргінальних практик щодо бунтарства, агресії та антисоціальної поведінки. Давайте згадаємо картину Е. Делакруа «Свобода на барикадах», коли надзвичайно травматичні події

для французького суспільства зображені настільки романтично та красиво, що немає сумніву цінність даних подій і для автора, і для його співгромадян.

Для того, щоб визначити користь необхідно звернутись до учасників ціннісних відносин. Аналізуючи засоби існування, людина за схемою «річ – властивість – відносини» наділяє суб'єкти та об'єкти оточуючого світу статусом цінності, а відтак саме вони мають користь для неї як носії значущого в їх житті. Відбувається опредметнення відносин з оточенням, що спрямоване на поліпшення умови існування в соціальному просторі.

Паралельно існує думка, що цінності мають провідну роль у процесі формування ряду асоціацій, через який людина сприймає життя навколо себе. Як приклад, кейс із псуванням цінного майна під час штурму Зимового палацу у Петрограді тільки тому, що воно ототожнювалось із колишньою владою. Тобто несприйняття минулої ціннісної системи екстраполювалось і на предмети, які могли б стати культурним спадком країни.

Вагоме значення в цьому контексті має і проблема чистої оцінки, яка має різну ступінь прив'язки до ціннісної суб'єктності. Так, М. Каган писав: «Коли, наприклад, мова йде про оцінку правильності або хибності рішення математичного завдання або про екзаменаційну оцінку, мається на увазі не аксіологічне судження – це оцінка як відношення до цінності, а судження гносеологічне, тобто об'єктивне визначення відповідності знань реальності» [3, с. 79]. З наведеною тезою можна погодитись лише частково. На подібного роду оцінку завжди впливає маса суб'єктивних факторів у відносинах між викладачем та студентом. Разом з цим, аксіологічна оцінка об'єднує в собі всі інші види оцінки, так як виконує роль фільтра на шляху до впровадження змін.

Саме тому перейняття будь-якої ціннісної системи вимагає попередньої оцінки аксіосфери, яка її відображає. Наскільки наявний досвід відповідає потребам та інтересам учасників суспільних відносин. Це дозволяє визначити корисність нової системи життєвих координат, а також запобігти ціннісним конфліктам, які практично неможливо вирішити.

Взаємодія «користь – цінність» дозволяє замислитись над наявністю вищого та нижчого рівнів аксіосфери суспільства, які виникають в процесі задоволення потреб, але у подальшому отримують символічне значення за рахунок осмислення практики споживання у суспільному житті. Перехід на вищій рівень вдосконалює ставлення людини до навколишнього світу в бік гармонії та балансу.

Таким чином, корисність є визначенням властивості об'єктів навколишнього світу задля поліпшення умов життєдіяльності. Цінність є результатом встановлення символічного значення, яке вказує на загальний напрямок розвитку суб'єкта суспільних відносин. Цінність походить з корисності. Даний процес зароджується під час пошуку задоволення потреб і розвивається за рахунок символізації відносин «людина – світ».

Об'єкт оцінки може вважатись шкідливим, якщо фіксується неспівпадіння параметрів ціннісних систем. Виходом з цієї ситуації є

аксіологічна оцінка як невід’ємна складова модернізації суспільного устрою за передовими стандартами життя в Європі та світі.

4. Цінність та мета: мірило успіху в європейській культурі

Для початку зазначимо, що цінність та мета представляють собою різні види мисленнєвої активності людини. Цінність встановлює значущість об’єкта, а мета передбачає проектно-перетворюючу діяльність щодо його досягнення або привласнення. Разом з цим, кінцева мета має сенс лише тоді, коли вона має цінність для людини.

Діяльнісною основою реалізації мети є оцінка наявних звершень людини. У європейській культурі цілепокладання завжди відіграло важливу роль. Так у міфах Стародавньої Греції в Олімпії існували німфи Акмени, яким необхідно було проносити дари у вигляді найвищих успіхів спортсменів [1]. У наші дні акме позначає інтенції людини, спрямовані на захоплення корисних ресурсів життя та репрезентацію себе у соціальному просторі.

Проте, у міфології велика мета – це жертва своїм майбутнім заради вищої сходинки у соціальній ієрархії. По суті акме – це обмін прийдешнього на теперішнє, скорочення власного життя заради отримання соціальної позначки, визнання серед інших членів суспільства. Відповідно, мета одночасно має і цінність, і небезпечність для людини, але культ великих досягнень фактично стимулює до активного цілепокладання за рахунок надзусиль, що і визначає успішність європейської цивілізації.

Сьогодні акме розглядається як соціально-психологічний та фізіологічний стан людини, який відповідає певному її віку. Разом з цим, вік – це лише фундамент акме, яке розвивається в ціннісному світі людини та виступає універсальним атрактором мети. Закріплення акме на аксіокультурному рівні суспільства дозволяє сприяти накопиченню значного потенціалу для розвитку майбутнього в суспільстві. Тобто визначення цілепокладання як цінності дає змогу значно просунутись у використанні людського капіталу, що значним чином стимулювало піднесення таких країн як Німеччина, Франція та Польща.

Сформульована цінність акме стає не тільки детермінантою людської активності в теперішньому часі, але й цінністю для формування сподівань на краще майбутнє. Прикладом подібної акме-ретрансляції є битва при Фермопілах між спартанцями та персами у 480 році до нашої ери, яка стала зразком прагнення до перемоги та героїчної самопожертви в сучасній західній культурі. Зазначимо, що соціальний апоптоз як ідеал існування підтримують далеко не всі країни Заходу. Більшість країн Європейського Союзу визнають в якості ідеалу саме цінність людини як особистості, що виводить нас на новий вектор пошуку секрету успіху європейської культури.

Так, проводячи межу між цінністю та метою, М. Каган стверджував: «Сутнісно-діяльнісна різниця цих двох плодів духовної діяльності для

людини міститься в тому, що «мета», «ідеал», «проект» характеризують процес діяльності формально, технологічно, а «цінність» – змістовно, ґрунтовно та ідеологічно» [3, с. 83]. Відтак, цінність та мета постають складовими активізації діяльності щодо оцінки та перетворення майбутнього з урахуванням балансу суб'єкт-суб'єктної взаємодії при встановленні ціннісної системи.

Мета знаходиться в аксіосфері в контексті взаємодії «мета – засоби». Подібна дилема розвивається в контексті ціннісних систем різного порядку. Боротьба утилітаризму та гуманності залежить від домінуючих тенденцій в соціальному просторі. Найбільш яскраво ця ситуація ілюструється за допомогою мисленнєвої моделі «Проблема вагонетки», яка була сформульована Ф. Футом та передбачала умовний вибір стрілочника між більшою та меншою кількістю смертей заручників на реях.

Проблема вагонетки ставить питання необхідності креативного вирішення моральних завдань задля пошуку спроб врятувати всіх учасників суспільних відносин. Разом із цим, гуманізм як цінність став системною базою для міграційної та міжкультурної кризи у Європі, яка поступово переростає у континентальний ціннісний конфлікт. Як приклад, лист відставних генералів до президента Франції Е. Макрона з вимогою запобігти руйнації наявної ціннісної системи у цій країні.

Складність взаємодії цінності та мети відображається також у мовних формах презентації оточуючого середовища, які поєднують естетичне сприйняття та моральні оцінки. Розбіжність естетичної та моральної оцінки вчинків відображає дисонанс ціннісного простору, який розкриває дуалістичність ситуації для суб'єкта суспільних відносин.

Використання оксюморонів дозволяє найбільш повно описати дисонанс ціннісних систем та ситуацій. Прикладами подібних оксюморонів виступають: «багатий жебрак», «жахлива краса», «любо дорого», «безмовний крик» і також інше. Ці лінгвістичні конструкції є відображенням стану аксіосфери у країнах зі складними умовами існування, що допомагає їй громадянам пережити труднощі. Разом із цим, мова є інструментом ідентифікації та інтеграції, який сприяє меті об'єднання суспільства в рамках спільного географічного походження, чим і користується Європейський Союз для розширення функціонування своєї ціннісної системи.

Відтак, незважаючи на різницю між цінністю та метою, вони постають складовими осягнення та перетворення соціального світу. Цінність характеризує ефективність і моральність досягнення мети за рахунок комплексної оцінки в межах різних ціннісних систем. Встановлення цінності цілепокладання сприяло ефективному розвитку європейської культури та матеріального виробництва. Переключення з взаємодії «мета – засоби» на «мета – ідеал» дає змогу згладити імовірні ціннісні конфлікти, що допомагає зберігати відносну цілісність Європейського Союзу.

??? Питання для самоконтролю

1. Що є у складі цінності для позначення об'єктів навколишнього світу?
2. Як європейська прогресивність поєднується з консерватизмом у політичних цінностях?
3. Які приклади акме-ретранспеції Ви використовуєте в буденному житті?
4. На чому збудована європейська ціннісна система та як це допомагає соціальному прогресу?
5. Якою є взаємозалежність «істина – цінність» в умовах ринкового суспільства?
6. Від чого залежить результат боротьби між цінністю і гуманністю у соціальному просторі?
7. Яку цінність має акме як велика мета для людини і для суспільства?
8. У чому полягає практична роль оксюморуна у аксіосфері суспільства?

Тести та завдання для самоперевірки:

1. Як називались німфи у давньогрецьких міфах, які приймали в жертву тільки найвищу перемогу?
 - a. Акмени;
 - b. Ореадни;
 - c. Океаніди.
2. У чому полягає сенс мисленневої моделі «Проблема вагонетки»?
 - a. Вибір стрілочником кількості жертв;
 - b. Вибір стрілочника в ролі жертви;
 - c. Вибір машиніста під час аварії.
3. Що попередньо необхідно перед прийняттям будь-якої ціннісної системи?
 - a. Оцінку параметрів аксіосфери;
 - b. Оцінку носіїв ціннісних орієнтацій;
 - c. Оцінку практики взаємодії «цінність – корисність».
4. Я чому полягає зв'язок «цінність – корисність»?
 - a. Цінність виходить із корисності;
 - b. Корисність виходить із цінності;
 - c. Цінність протистоїть корисності.

Практичні завдання

1. Порівняйте вплив цінності та істини на розуміння прогресу в суспільно-історичній ретроспективі.
2. Поділіть групу на команди та проаналізуйте вплив соціального апоптозу на розвиток ціннісної системи.
3. Створіть перелік історичних подій, які розкривають підгрунття європейських цінностей, та упорядкуйте результат у таблицю:

№ п/п	Історична подія	Цінність

Використана література:

1. Акмены. *Мифологический словарь* / гл. ред. Е. М. Мелитинский. Москва : Сов. энциклопедия, 1990. С. 31–32.
2. Баева Л. В. Ценности изменяющегося мира: экзистенциальная аксиологий истории. Монография. Астрахань: АГУ, 2004. 277 с.
3. Каган М. С. Философская теория ценности : курс лекций. Санкт-Петербург : Петрополис, 1998. 205 с.
4. Клейнман П. Психология. Люди, концепции, эксперименты/ пер. с англ. О. Медведь. Москва : Манн, Иванов, и Фербер, 2015. 270 с.
5. Менгер К. Избранные работы. Москва : Территория будущего, 2005. 496 с.
6. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. Т. 2. Всемирно-исторические перспективы/ пер. с нем. и примеч. И.И. Маханькова. Москва : Мысль, 1998. 606 с.

Тема 3. Цінність життя як основа європейської культури

📁 План

1. Тракткування поняття «цінність» та розгортання ціннісного простору.
2. Основні напрямки розвитку ціннісних відносин: людський фактор.
3. Ціннісні орієнтації та оцінка об'єктів навколишнього світу.

✍️ **Основні поняття:** цінність, ціннісні орієнтації, ціннісна система, норма, еталон, аксіологічний натуралізм, аксіологічний когнітивізм, аксіологічний емотивізм, імпринтинг.

1. Тракткування поняття «цінність» та розвиток ціннісного простору

У широкому значенні, цінність представляється значенням об'єкта суспільного світу для життєдіяльності людини у вигляді задоволення фізіологічних потреб та конструктивного завершення духовних пошуків. Вона постає змістовною основою буття та його змінним відображенням в житті людини. На відміну від багатьох філософських категорій, цінність має декілька напрямків трактування, які поступово розвилися до рівня відокремлених аксіологічних напрямків.

Виділяють три напрями розуміння цінностей, які розвиваються на основі діалектичної тріади «річ – властивість – відносини». По-перше, **аксіологічний натуралізм** – річ має цінність тому, що вона природно необхідна. Головними авторами натуралізму вважаються О. Конт та

Г. Спенсер, але справжнім революціонером був З. Фрейд, який значно оновив розуміння людської природи.

За цим напрямком внутрішня та зовнішня природа досліджується з точки зору можливості її практичного використання, а також збільшення ефективності цього процесу. Поступово аксіологічний натуралізм виродився у реалізм, в якому за правило приймалось підкреслення того, що раніше приховувалось: вади, відмінності. Виключенням став тільки європейський натуралізм, в якому відбулась сакралізація природи, а відтак був зроблений акцент на моральність людини і сталість її цінностей.

По-третє, **аксіологічний емотивізм**. Аналіз цінності речі та її впливу на соціальний простір дозволяє виділити ставлення як основний показник цінності. В цьому випадку, окремо визначається образ цінності, який вбирає в себе індивідуальне та колективне ставлення щодо нього. Розглядаючи взаємодію моральності та цілеспрямованої активності, Д. Юм зауважував: «Корисність – це лише спрямованість до певної мети, та, якщо б мета була повністю байдужа для нас, ми повинні були б відчувати таку ж байдужість і до засобів. Тут повинно з'явитись почуття, для того щоб корисній тенденції була надана перевага над згубною» [15, с. 282]. Зазначимо, що емотивізм повернув собі популярність в умовах актуалізації використання штучного інтелекту у житті суспільства, але розглядати його окремо від цінності осмисленого існування помилково.

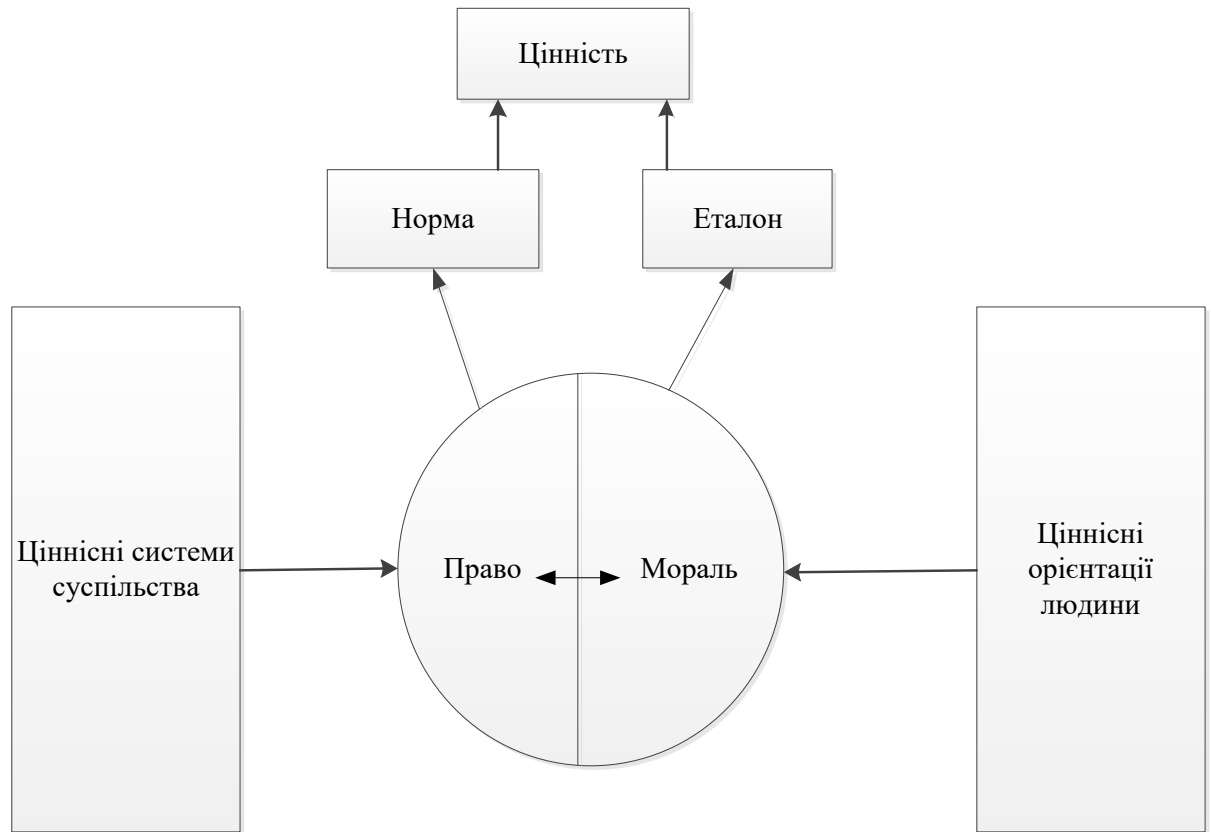
Відтак, на верхівку інструментів для визначення цінності життя треба поставити **аксіологічний когнітивізм**, в якому річ отримує статус цінності в процесі усвідомлення її властивостей. Окремо розглядається корисність, яка розкриває значення об'єкта оцінки для життя людини. Почавши із цінності вивчення навколишнього світу, когнітивізм запропонував соціальному світу наявність об'єктивних цінностей, які проникають у людське життя як стимул для пошуку кращого. Тобто відбулось відчуття цінності від соціокультурної практики, як і передбачав Г. Маркузе: «...так і в культурній практиці робота, її зміст перетворюються на загальнозначущі цінності» [8, с. 326]. Це дозволили подивитись на цінність як на інструмент в організації суспільних відносин, а також переосмислити процес її практичного використання.

Розвиваючи когнітивістську складову оцінки світу, Ф. Brentano зауважував: «Наскільки безумовним є те, що взагалі не існує свідомості без інтенціонального відношення, настільки ж безумовно і те, що окрім об'єкта, на який вони спрямовані первинно, вони попутно мають в якості об'єкта самих себе» [2, с. 180]. Відповідно, в процесі усвідомленого життя фактично утворюється оціночна рефлексія, яка має інтерсуб'єктивний характер та спрямована на вбудовування людини у наявний ціннісний світ.

Процес подібного спрямованого самовдосконалення має суб'єктивну (ціннісні орієнтації) та об'єктивну (ціннісна система) складові. Вони постають універсальними механізмами регулювання життя людини та можуть змінюватись у залежності від виховання та наявних традицій суспільної взаємодії. Цінність редукується людиною з формального (право)

та неформального (мораль) простору комунікації в процесі пізнання та оцінки функціонування в суспільстві. Баланс права та моралі може змінюватись у залежності від стану формалізації ціннісного світу.

Процес формування ціннісного простору в суспільстві можна зобразити наступним чином (Мал. 2.1.):

Мал. 2.1. Утворення ціннісного простору в суспільстві

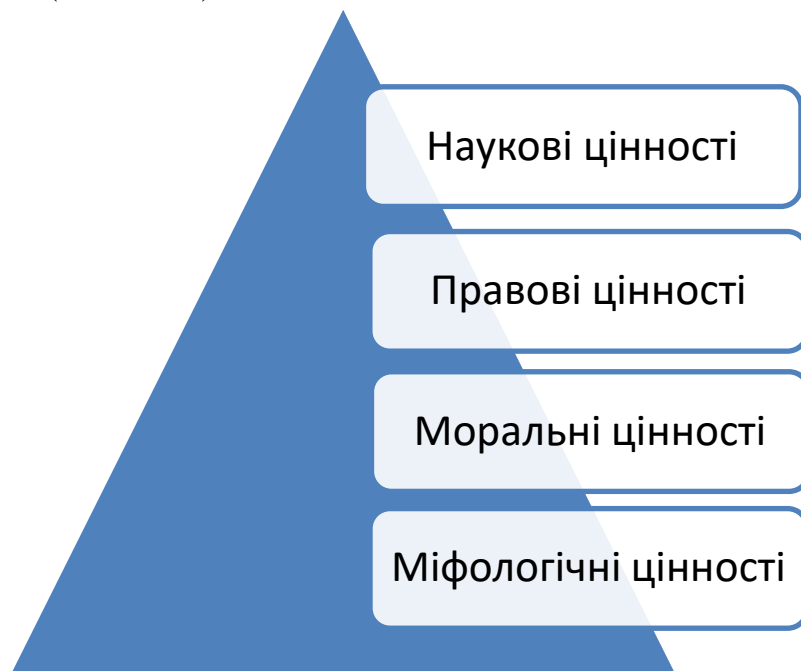
У більшості випадків на побутовому рівні цінність ототожнюється з потребою, але за цим твердженням всі вживані предмети є цінністю. Крім того, духовні цінності також набувають утилітарного характеру. Разом з цим, цінність є і регулятором, який визначає правила життєдіяльності. Цінність – це синтез «хочу» і «треба», що впливає на організацію суспільної взаємодії.

Процес аксіологічної оцінки – це рефлексія щодо умов життєдіяльності та екстраполяція сформульованого бачення буття на майбутнє. Масштаб і характер розгортання ціннісного простору напряду залежить від спрямування усвідомленої активності суб'єктів суспільних відносин, а також формалізації та гуманності їх взаємодії.

М. Гартман розвиває думку, що цінності не підлягають точній класифікації. Спираючись на наявні у суспільстві практики оцінки існування, він окреслює класи цінностей: цінності блага (користі), цінності задоволення (приємного), життєві цінності (корисно для життя), моральні цінності (добро), естетичні цінності (прекрасне), пізнавальні цінності (істина) [4, с. 438-439]. Проте, відсутність впорядкованості не дає можливість

побудувати систему цінностей, а вони також існують за фактом. Власне М. Гартман і закладає фундамент для створення класифікації за рахунок виокремлення інтенції суб'єкта аксіологічної оцінки на бажаний об'єкт володіння.

Диференціація ціннісного простору відбувається в процесі аксіологічної рефлексії наявного існування, яку у цілому можна прив'язати до рівнів усвідомленої активності людини у суспільстві. Відповідно, картина буде мати такий вигляд (Мал. 2.2.):

Мал. 2.2. Щаблі розвитку ціннісного простору

Підбиваючи підсумки цієї частини посібника зауважимо, що рефлексія виступає методом сходження до вищих рівнів співбуття не тільки на міжособистісному рівні, а й в контексті загальносуспільних відносин. Поступова раціоналізація у розгляді цінностей та їх формулювання призводить до об'єктивації та структуризації ціннісного простору. При цьому, більшість базових варіантів аксіологічної оцінки в роботах представників континентальної філософії бере за основу суспільних прогрес, що заклало потенціал у розвитку країн Європи.

2. Основні напрямки розвитку ціннісних відносин: людський фактор

У залежності від встановлених орієнтирів на природні потреби людини або на високі моральні ідеали у відображенні цінностей акцентується увага на об'єктні, суб'єктні, вольові та ризиковані відносини. Фактично встановлюється відрефлектований вектор буття.

Об'єктивістське бачення ціннісних відносин виходить із необхідності відокремленого розгляду всіх учасників оціночного процесу та визнання об'єктивного існування світу цінностей. Цінність мислиться окремо від носія

та має самостійне значення. М. Шелер стверджував, що: «Існують апріорні зв'язки між цінностями та носіями цінностей – у відповідності з їх сутностями» [12, с. 304]. Він розрізняв значення особистості та речі, надаючи їм суб'єктні та об'єктні характеристики. Крім того, він вважав ієрархічність природною ознакою цінності, яка виступає основою впорядкованості навколишнього світу.

Критичний погляд на суспільне життя на початку двадцятого століття призвів до осмисленої відмови від об'єктивістської трактовки цінностей на користь індивідуалізму. Так, полемізуючи з прихильниками авторитарних і тоталітарних режимів, Е. Фромм зауважував: «Хороша пристосованість часто досягається лише за рахунок відмови від своєї особистості; людина при цьому намагається більш-менш уподібнитися необхідному образу і може втратити всю свою індивідуальність і безпосередність» [14, с. 149]. Дана контраверсія виходить на новий рівень за рахунок визначення можливості вільної самореалізації людини на межі посередності та безпосередності, де вписування себе у загальний сценарій суспільного життя відбувається на основі прикладення внутрішніх душевних сил.

Суб'єктне бачення цінності розподіляється на психологічний та філософський напрямки. В першому випадку, цінність виступає відношенням суб'єкта до об'єкта соціального простору, яке відображається в бажанні суб'єкта володіти об'єктом. Відтак, цінність вимірюється потребами та бажаннями суб'єкта. При цьому, об'єкт цінних відносин локалізує в собі все значення цінності.

Деталізація її розуміння відбувається на основі потреби людини в чомусь. Фактично це вихід за межі континентальної філософії та практичне поєднання аксіологічної оцінки з психологічною практикою, яка досліджує сприйняття людиною оточуючого середовища. Звернемо увагу на полеміку А. Маслоу з філософськими школами Старого Світу: «Я безумовно впевнений у тому, що відбувається масштабна руйнація цінностей, які знаходяться поза індивідом. Багато хто з європейських екзистенціалістів дуже ярко відреагували на висновки Ніцше про те, що «Бог помер» і можливо на той факт, що Маркс теж помер. Американці зрозуміли, що політична демократія та економічне благополуччя самі по собі не вирішують основні ціннісні проблеми. І немає іншого виходу, крім як повернутись усередину, до себе як носія цінностей» [9, с. 23]. Тобто в рамках суб'єктивістського бачення відбувається виокремлення основного учасника ціннісних відносин, який є і автором нових моделей світу, і медіатором в сфері існуючої суспільної взаємодії.

В другому випадку, робиться орієнтир на характер опрацювання ціннісного простору, який формується за рахунок суб'єктної оціночної активності в оточуючому світі. Так, В. Дільтей стверджував: «Впорядкованість дійсності має цінність не сама по собі, але тільки в її відношенні до системи життєвих енергій» [5, с. 376]. З цього твердження виходить, що людина бачить цінним в світі тільки те, що особисто визначає

таким. Водночас подібна редукція виносить за дужки безліч об'єктивних процесів, які впливають на формування ціннісних відносин.

Таким чином, наведене бачення значимого в рамках суб'єктної активності передбачає акцент або на внутрішніх потребах людини, або на встановленій зовні корисності. Тут розходяться шляхи американських та європейських дослідників, де перші фокусують увагу на людині та її забаганках, а другі на процесі позначення необхідного у навколишньому світі.

Волюнтаристське бачення цінності передбачає виділення інтенції на цінність життя за допомогою прикладання суб'єктивних вольових зусиль. А. Шопенгауер задав стандарт розуміння впливу волі на світ людини. Він писав: «Так як воля – це річ в собі, внутрішній зміст, сутність світу, а життя, зовнішній світ, явище – тільки дзеркало волі, то світ так само щільно пов'язаний з волею, як тінь зі своїм тілом, то якщо є воля, то буде і життя, світ» [13, с. 237]. Відтак, залучення волі при визначенні цінності існування надає їй креативного характеру, що виносить суб'єкт-об'єктні відносини в площину людської взаємодії.

Цінність є продуктом діяльності людини, який має конструктивне значення для неї. Проте, діалектика буття передбачає пошук і деструктивної складової набутих благ. У. Бек наголошує на системній взаємодії цих вимірів цінності: «...суспільне виробництво благ постійно супроводжується виробництвом ризиків» [1, с. 21]. Питання у тому, що об'єднавши цінність із вартістю в процесі індустріалізації, суспільство постало не тільки перед необхідністю пошуку балансу між реальною та символічною корисністю, а й перед прийняттям важливості вміння ризикувати при домінуванні останньої в інформаційному просторі.

Акцент на креативності в інформаційному суспільстві ставить людину перед фактом, що їй потрібно ризикувати, заради того, щоб сформулювати інноваційний вектор буття. В. Кривошеїн зазначає: «Ризик виступає як форма самоствердження і самовдосконалення людини, інтереси якої спрямовані на неординарні рішення, творчий пошук, самобутність» [6, с. 16]. Вміння ризикувати є цінним, так як допомагає людині фактично бачити себе не тільки у теперішньому, а й у майбутньому.

Проте, ризик може бути і наслідком занепаду суспільства. Так, В. Воронкова досліджує необхідність ризикованої активності як відповідь на незадовільний стан суспільства. Вона пише: «Ризик як атрибут невизначеності стає невід'ємною рисою кризового суспільства, в контексті якого перехід від одного соціального порядку до іншого супроводжується явищами соціального хаосу» [3, с. 17]. Зазначимо, що у традиційному суспільстві вміння ставити мету на межі можливого було ознакою належності до еліти, а в суспільстві ризику – це запорука виживання для кожного, яка формується через підтримку самоцінності в соціальному просторі.

Відповідно, найвищу цінність має осмислений ризик, який не заглиблює суспільство у незворотну атракцію хаосу, а постає проявом самоідентифікації та визначення персонального вектору подальшого існування в суспільстві. У цілому описану картину можна представити наступним чином (Мал. 2.3.):

Мал. 2.3. Домінанти ціннісних відносин

У підсумку зазначимо, що ціннісні відносини змінюються у бік виокремлення суб'єкта, позначення його вольової активності та закріплення вміння ризикувати. Тобто, самоцінність людини у її вмінні постійно виходити на межу існування заради його перенесення на якісно новий рівень. Проте, цей ризик повинен мати креативну інтенцію та осмислений характер.

3. Ціннісні орієнтації та оцінка об'єктів навколишнього світу

Розглядаючи ціннісний простір за напрямком «річ – властивість – відносини» зосередимо, свою увагу на людині як ініціаторі ціннісних відносин. Суб'єкт-об'єктний характер розуміння цінності передбачає необхідність навчання та розвитку здатності людини оцінювати об'єкти навколишнього світу задля переходу від цінностей першого порядку до більш високих рівнів. Здатність цінувати виступає «камертоном» для суб'єктивного переосмислення суспільної взаємодії та стимулом для формування умов життєдіяльності на основі сформульованого образу належного та бажаного.

Розуміння розвитку ціннісних орієнтацій людини передбачає звернення до оцінки об'єктів навколишнього світу. Аналізуючи розгортання цього процесу, потрібно згадати теорію імпринтингу, яку розробив К. Лоренц [7]. Його дослідження народження та розвитку птахів виявило наявність природного механізму навчання корисної поведінки на основі спостереження та повторення належних дій суб'єктів, визначених як батьки. Незважаючи на те, що імпринтинг описує тільки біологічну природу живих істот, він визначає фундамент для розвитку ціннісних відносин між людьми.

А. Маслоу сприяв не тільки дослідженню наступного рівня ціннісних орієнтацій, а й доклав зусиль для встановлення основних параметрів суспільства споживання. На його думку: «Все починається з провокації, мотивуючого стану, який формує визначену поведінку для досягнення мети, що при загостренні хвилювання та бажання нарешті розв'язується у найвищому моменті успіху» [9, с. 39]. Тобто реалізована потреба виносить людину на новий щабель комунікацій у суспільстві. Розподіл інтенцій на інших та на себе при задоволенні потреб дає змогу сформулювати суб'єктивну картину соціального світу, яка й розкриває нам зміст аксіосфери людини.

Звернемо увагу на подальший розвиток оцінки навколишнього світу. Задля його висвітлення згадаємо про К. Поппера, який виокремив проблему Комптона – неоднозначний вплив світу абстрактних значень, сенсів на фактичну людську поведінку. Описуючи намагання професора Комптона встигнути на лекцію у Єльській університет, він зазначав: «Існують об'єкти, такі, як листи зі згодою прочитати лекцію, публічні заяви про наміри, оприлюдненні цілі та побажання, загальні правила моралі ... Вони можуть керувати фізичними переміщеннями людини за допомогою умовної відмітки у робочому календарі до такої міри, щоб переправити її з Італії до штату Коннектикут» [10, с. 226]. Безумовно, очікування насправді обумовлюють поведінку людини за рахунок фіксації належного досвіду її взаємодії з оточуючими. За великим рахунком, проблема Комптона – це необхідність відповідати очікування та цінність того, що можеш розраховувати на виправдання своїх сподівань іншими.

Ставлення до очікування як складової оцінки навколишнього світу завжди були неоднозначним. Л.-А. Сенека вважав: «Найбільшою перешкодою життя є очікування: залежне від завтрашнього, воно втрачає сьогоднішнє» [11, с. 95]. Проте, очікування може бути не тільки невиправданою витратою часу, а й опорою на стабільність прийдешнього, що завжди цінувалось людиною. Воно є позначенням передбачуваності буття.

Повернемося до К. Поппера, який визначив базовий рівень розвитку ціннісних орієнтацій. Він зазначав: «Найвищі функції мови еволюціонувати під тиском потреби в кращому контролі за двома речами: більш низькими рівнями нашої мови та нашою адаптивністю до зовнішнього середовища за допомогою розвитку не тільки нових знарядь праці, але й наприклад, нових наукових теорій та нових стандартів відбору» [10, с. 232]. Відтак, людина дотримується теорій, сенсів та цінностей переважно для адаптації в оточуючому просторі, використовуючи методи пізнання бажаного та належного у соціальному світі.

Найвищим рівнем ціннісних орієнтацій виступають переконання, за допомогою яких людина репрезентує себе іншим та виокремлює себе від них. Зауважимо, що під переконання в даному контексті ми маємо на увазі сталі світоглядні моделі взаємодії «людина – світ». Р. Ділс визначає дуалістичну природу цього рівня орієнтацій: «По суті, переконання є судженнями та

оцінками, які стосуються нас самих, інших людей та оточуючого світу» [16, с. 90]. Переконання виступають драйвером, який підтягує зміст попередніх етапів розвитку ціннісних орієнтацій. Копіювання, потреби, очікування та адаптація можуть ставати основоположним мірилом життя у суспільстві, але тільки переконання змінюють сприйняття існування, знімають попередні рівні та запускають категоричного імперативу як вектор морального співбуття людини у суспільстві.

Змістовне наповнення подібного роду абсолютних цінностей напряду залежить від домінуючої теми суспільного життя. І навіть якщо людина з ними не погоджується, вона має їх враховувати. Своєрідним ілюстратором фундаментальних цінностей є дитячі ігрові ролі, які абсорбують цінності дорослого життя. Діти, наслідуючи світ дорослих, грають в лікарів, військових, бізнесменів, космонавтів, бандитів та долучаються до соціального імпринтингу. Отже, по суті становлення ціннісних орієнтацій має циклічний характер.

В найбільш загальному вигляді, процес розвитку аксіосфери окремої людини можна зобразити наступним чином (Мал. 2.4.).

Мал. 2.4. Процес розвитку ціннісних орієнтацій

Таким чином, ціннісні орієнтації представляють собою багатошарову структуру, яка визначає параметри гуманності взаємодії у суспільних відносинах. Вона складається з копіювання, опрацьованих потреб, очікувань, адаптації та переконань, які фактично описують цикл життєдіяльності людини та обмін смислами між декількома поколіннями. При цьому, зазначені рівні ціннісних орієнтацій можуть домінувати в чистій формі за рахунок популярності, утворюючи керовані суспільні утворення, культ споживання та високоморальні та цілеспрямовані групи соціуму.

??? Питання для самоконтролю

1. У чому полягає специфіка європейського натуралізму в процесі розвитку аксіосфери суспільства?

2. Які складові має процес самовдосконалення людини в рамках суспільної взаємодії?
3. Що є основою більшості варіантів аксіологічної оцінки в роботах представників континентальної філософії?
4. Яке місце займає ризик у ціннісній системі інформаційного суспільства?
5. Яку роль відіграє імпринтинг у формуванні ціннісних орієнтацій людини?
6. У чому полягає проблема Комптона та як вона відображається на ціннісному світі людини?
7. Як К. Поппер пояснює процес формування ціннісних орієнтацій людини?
8. Який переворот зробили психоаналіз та психологія мотивації у розумінні ціннісних орієнтацій людини?
9. Яким чином переконання впливають на характер комунікацій учасників суспільних відносин?

Тести та завдання для самоперевірки:

1. Без чого на думку Ф. Brentano не існує свідомості?
 - a. Без інтенціонального відношення;
 - b. Без феноменологічної редукції;
 - c. Без ірраціонального оптимізму.
2. У чому на думку Е. Фромма полягає успіх у пристосуванні?
 - a. Відмова від своєї особистості;
 - b. Відмова від соціального порядку;
 - c. Відмова від посередності.
3. Як проявляється імпринтинг у поведінці живої істоти?
 - a. Копіювання поведінки умовних батьків;
 - b. Відмова від поведінки умовних батьків;
 - c. Готовність до батьківства.
4. Що є найвищим етапом розвитку ціннісних орієнтацій?
 - a. Використання імпринтингу;
 - b. Задоволення первинних потреб;
 - c. Формування цінностей-переконань.

Практичні завдання

1. Проведіть мозковий штурм на тему «Як не стати посередністю в інформаційному суспільстві?».
2. Поділіть групу на команди та проаналізуйте цінність ризику у суспільствах постмодерного типу.
3. Намалуйте ментальну карту, яка б розкрила актуальні риси національного героя для України.
4. Порівняйте ціннісні системи в індустріальному та постмодерному суспільствах. Результати варто оформити у вигляді таблиці.

Використана література:

1. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну/ пер. с нем. В. Седелника и Н. Федоровой. Москва : Прогресс-Традиция, 2000. 384 с.
2. Брентано Ф. О будущем философии. Избранные труды / пер. с нем. Р.А. Громова. Москва : Академический проект, 2018. 629 с.
3. Воронкова В. Г. «Общество риска» как следствие кризиса современной цивилизации в глобальном измерении. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2014. Вип. 58. С. 13–25.
4. Гартман Н. Эстетика/ пер. с нем. Т. С. Батищевой. Киев : Ника-Центр, 2004. 641 с.
5. Дильтей В. Собрание починений в 6 т./ под ред. А. В. Михайлова и Н. С. Плотникова. Москва : Дом интеллектуальной книги, 2000. Т. 1: Введение в науку о духе. 760 с.
6. Кривошеїн В. В. Ідентифікаційні ризики у сучасному політичному процесі: соціологічний фокус аналізу. *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences*. 2019. Vol. 2, issue 1. P. 14–21, DOI: <https://doi.org/10.15421/341902>.
7. Лоренц К. Год серого гуся: пер. с нем. Москва : АСТ-Пресс, 2012. 90 с.
8. Маркузе Г. Критическая теория общества: Избранные работы по философии и социальной критике / пер. с англ. А.А. Юдина. Москва : АСТ: Астрель, 2011. 382 с.
9. Маслоу А. По направлению к психологии бытия/ пер. с англ. Е.Рачковой. Москва : ЭКСМО-Пресс, 2002. 272 с.
10. Поппер К. Р. Объективное знание. Эволюционный подход/ пер. с англ. Д. Г. Лахути, отв. ред. В. Н. Садовский. Москва : Эдиториал УРСС, 2002. 384 с.
11. Сенека Л. А. Діалоги/ пер. з лат. Андрій Содомора. Львів : Апріорі, 2016. 320 с.
12. Шелер М. Избранные произведения / пер. с нем. Денежкина А. В. и др. Москва : Гнозис, 1994. 490 с.
13. Шопенгауэр А. Собрание сочинений : в 6 т. / пер. с нем. ; общ ред. и сост. А. Чанышева. Москва : ТЕРРА-Книжный клуб ; Республика, 1999. Т.1 : мир как воля и представление. 496 с.
14. Фромм Е. Втеча від свободи. Київ : Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 288 с.
15. Юм Д. Сочинения в 2 т. /пер. с англ. С. И. Церетели и др.; примеч. С. Нарского. 2-е изд., дополн. и испр. Москва : Мысль, 1996. Т. 2. 799 с.
16. Dilts R. B. Sleight of mouth. The magic of conversational belief change. California : Meta Publications, 1999. 330 p.

РОЗДІЛ 2. ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННІСНІ СИСТЕМИ ЯК ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Тема 4. Цінність суб'єкта як європейський стандарт життя

📁 План

1. Дуалістична природа цінності: кредо життя.
2. Персоналістичні моделі ціннісного простору.
3. Суб'єкт ціннісних відносин та виміри аксіосфери.

✍ **Основні поняття:** кредо, ціннісна криза, ціннісний центр, персоналістична аксіологія, ціннісний фільтр, ціннісна суб'єктність.

1. Дуалістична природа цінності: кредо життя

Цінність має подвійний та суперечливий характер. Вона виходить із суб'єктивної недостатності буття та осмислюється як загальноприйнятий регулятор суспільних відносин. Цінність на індивідуальному та колективному рівні поєднує ірраціональність бажань і раціональність стандартів існування. Ланкою для з'єднання біологічного та соціального в цінності виступає воля як умовно вільний вибір напрямку людського життя.

З одного боку, ціннісна суб'єктність цілковито раціональна. Вольовий контроль забезпечує регулювання життєвих пріоритетів. Разом з цим, ціннісна суб'єктність є унікальним суб'єктивним відображенням процесів об'єктивної реальності за рахунок вписування індивідуальних чуттєво-моральних поглядів на людську поведінку в загальну картину аксіосфери.

У ціннісній суб'єктності вміщується свобода і несвобода людського існування, апріорний та апостеріорні напрямки в організації власного життя, емоції та думки щодо досягнення гармонійності навколишнього світу. Людина одночасно звертається і до естетичної, і до моральної оцінки об'єкту бажання, який набуває статус цінності. Подвійну природу цінності найкраще ілюструють сонет В. Шекспіра «Мій зір тебе не любить»:

«Мій зір тебе не любить, далєбі,
Усякого набачившись пороку.
Та серце любить і не вірить оку,
Сто сотень вад не бачачи в тобі» [7, с. 663].

Так як і у наведеному творі результат ціннісної оцінки в багатьох випадках має ситуаційний характер та залежить від стану та здібностей людини.

В. Барішков виділяє три властивості цінності, які характеризують суб'єктні відносини в ціннісному просторі: раціональність, ситуаційність, предметність [1]. Визначені властивості ціннісних відносин виступають відображенням ставлення людини до об'єктивної реальності.

У подальшому В. Баришков звертається до процесу відбору системи ціннісних координат, він пише: «Момент «фільтрації» передбачає тривалість, процесуальність, тимчасовість. Фільтруючи, я здобуваю властивості продукту, що фільтрується. Однак потрібна апіорна схильність до прийняття фільтрованого, близького мені і мною сформульованого змісту. Концепція «фільтра», «камертона», укладає в собі ідею виборчої реакції людини на зовнішні стимули» [1, с. 35]. З цього твердження виходить, що ціннісний фільтр суб'єкта суспільних відносин базується на природному відборі корисного, основою якого виступає відображення об'єктивної реальності. Тобто, взаємодія «суб'єкт – об'єкт» доповнюється оціночною процедурою «відображення – фільтр».

Ціннісна оцінка, зазвичай, фіксується та використовується у вигляді коротких лінгвістичних форм: кредо, лозунги, гасла, афоризми, прислів'я. Джерело подібної практики криється у європейській традиції, вперше опредметненої у вигляді дельфійських максим, які ілюстрували сукупність стимулів для рефлексії та включення в існуючу ціннісну систему. Проте, як ефективний механізм впливу на членів суспільства ціннісний фільтр у короткому викладенні розкрився у дванадцяти заповідях Мойсея, які були викладені у Старому Заповіті.

Найбільш розповсюдженою формою подібного впорядкування життя на побутовому рівні є кредо. Це лінгвістична форма концентрації ціннісних орієнтацій, яка включає в себе сукупність переконань та поглядів людини на світ у вигляді одного або декількох речень.

Доволі часто, подібна квінтесенція цінностей формулюється у часи смертельної небезпеки. Кредо гусарів у 1812 році: «Серце – дівчині, життя – Батьківщині, честь – нікому» фактично описувало картину світу цих військових та спектр їх індивідуальної та колективної активності.

Крім того, життєве кредо може містити квінтесенцію професійних поглядів або розкривати гармонійний характер відносин у ціннісному просторі на всі часи. В. Сухомлинський казав: «Серце віддаю дітям!». У цьому відображається максима виховної роботи, за якою головною цінністю педагога є його вихованці.

У такому разі, варто звернути увагу і на настанови «голосів нації», які визначили належний вектор суспільного розвитку. Г. Сковорода говорив: «Треба відкрити своє серце світові». Себто розроблена ним філософія серця прокладає місток до відкритого суспільства на індивідуальному рівні, що сьогодні настільки популярне у ліберальній європейській спільноті.

Таким чином, становлення ціннісної суб'єктності відбувається під час копіткої роботи щодо виокремлення корисного для існування та оформлення його у доступну лінгвістичну форму, зручну для загалу. Кредо, девізи, гасла, прислів'я є формою кристалізації осмислених цінностей в буденному світі людини. Саме тому їх формулювання є важливою соціальною практикою. При цьому, поєднується естетична і моральна оцінки навколишнього світу, а

така дуалістична природа цінностей забезпечує динаміку та напрямок персональної відкритості до участі у процесі суспільного розвитку.

2. Персоналістичні моделі ціннісного простору

Періодичний розквіт суспільного виробництва ставав стимулом для розвитку культури та повернення у спектр дослідження ціннісного простору. Разом з цим, початок двадцятого століття поєднав розуміння одночасності цінності та нікчемності людського буття, а також народив цілу плеяду дослідників персоналістичної аксіосфери. Багато з них у цій сфері розглядали людину як центр ціннісного світу та виводили свої положення на основі необмеженого або лімітованого егоїзму.

Провідним дослідником у цьому напрямку став В. Штерн. Зазначимо: «Світ він розглядав як систему особистостей, які знаходяться у взаємовідносинах одна з одною, а рангом людського буття визначав ієрархію цінностей» [9, с. 36]. У цьому твердженні підкреслюється як цінність окремої людини, так і системи стандартів взаємодії, яка визначає прийнятні параметри життя. Розгортання даного та подібних напрямків досліджень вплинуло на перехід до персоналізації суспільних відносин в Європі та стимулювало прогресивний розвиток без агресивного вичерпання людських потенцій.

Персоналістичний погляд на ціннісний простір виділився в окремі напрями за рахунок акцентування уваги на учасниках і процесах в суспільстві. Перший напрямок бачить особистість як центр ціннісного світу та вибудовує логіку його функціонування навколо неї. Другий напрямок виводить пріоритет індивідуального формування цінностей як об'єктивне право на збалансоване співіснування та розробку спільних цілей. Фактично це два особистісно орієнтовані вектори розвитку культури, які задають параметри соціальних комунікацій.

Познайомимось із першим напрямком. Його представник М. Штірнер є прикладом послідовного доведення значущості егоїзму в філософській теорії цінностей. Він ставив людину в центр ціннісного світу, але вона має вибороти своє місце в центрі соціальних комунікацій. М. Штірнер писав про людину: «...за кожною хвилиною твого буття тебе манить жива мить майбутнього і, розвиваючись, ти вивільняєшся «від себе», тобто від свого «я» минулої хвилини. Таким, яким ти буваєш кожную хвилину, ти власне створіння, і саме в цьому «створінні» ти не хочеш втратити себе, творця» [8, с. 35]. М. Штірнер наполягав на звільненні людини від стороннього впливу. Він бачив цінність у людині-переможці, яка має свободу.

М. Штірнер визначив новий рівень проблеми Коперника, коли зауважив, що світ обертається навколо окремого індивіда. Ця інтенція на самодостатність внутрішньому світі людини стала пророчою та реалізувалась у майбутньому. Механізм її реалізації має наступні складові: внутрішні почуття людини справжні, а зовнішні нав'язані оточуючим середовищем;

виховання людини є процесом нав'язування зовнішніх почуттів; людина має право вибору комунікації на основі визнання інших учасників суспільних відносин; служити собі, але не шукати собі користі; людина має право на протест задля доказу своєї унікальності; люди мають бачити та захищати людину в кожному учаснику суспільних відносин; свобода полягає у бажанні поклонятись Богу, а не в необхідності це робити.

Наведені ідеї знайшли своє цілісне відображення в інформаційному суспільстві. Спрямоване відокремлення людини від інших стимулює напрацювання нової моралі, яка б допомогла організувати належне співіснування в суспільстві. Зазвичай нову мораль виводять із європейської ціннісної системи з її набором благ співіснування. Проте, у наявних умовах важливою є не тільки толерантність до інших учасників суспільних відносин, а й невтручання, яке спрямовано на забезпечення можливості сповна насолодитись своїм життям.

Яскравим представником другого напрямку є М. Бахтін, який комплексно підійшов до дослідження європейської культури та мистецтва. Він бачив формування цінності людини в процесі міжособистісного діалогу. М. Бахтін писав: «З «об'єктивної» точки зору існує людина, особистість і тому подібне, але різниця між Я та Іншими відносна: всі і кожний являються Я, всі і кожний являються Іншими. Аналогія з ірраціональною різницею правої та лівої рукавички, предмет та його віддзеркалення у дзеркалі. І тим не менше, я відчуваю себе виключенням, єдиним у світі і живу цим протиставленням. Цим створюється етична сфера абсолютної нерівності Я з усіма Іншими» [2, с. 242]. М. Бахтін наполягає на тому, що людина має акцентувати увагу не на власній значущості, а на власній унікальності. Спочатку проводиться рефлексія внутрішнього ціннісного простору, а тільки після цього відбувається аналіз оточення.

Звернемо увагу на практичному відображенні взаємодії Я та Інші. Г. Гачев розкривав специфіку цієї взаємодії залежно від національного характеру. Він писав: «У французькій душі немає такого гордого самопочуття самодостатньої особистості, яке може мати німець у глибині свого внутрішнього світу (Innere) і містити в Haus'е, будинку свого «я» і в силу чого його самість (das Selbst) здатна до самообґрунтування і самовизначення в існуванні. Для француза існувати – значить: існувати в очах сусіда; враження, вироблене близькою людиною, рефлексивно приносить доказ мого буття» [4, с. 139]. Отже, внутрішня несвобода німців є більш корисною для визначення свого існування та є поєднанням умоглядного простору і часу в національному характері німців. Зовнішня несвобода французів «в очах сусіда» значно заважає в сприйнятті перспективи за рахунок заперечення самостійного обґрунтування свого побуту.

З власного досвіду можна сказати, що для українців, як і для французів, надзвичайно важлива думка оточуючих людей, що відображається у великому бажанні «життя напоказ» навіть у часи кризового відчуження

людини від собі подібних в нашій країні. Разом із цим, варто завжди тримати в пам'яті, що спочатку рефлексія щодо власної цінності, а після цього аналіз навколишнього світу.

Таким чином, наведені персоналістичні моделі ціннісного простору відображають два вектори суспільного життя, в яких з акцентом на окрему людину або на суб'єкт-суб'єктні відносини відбувається оціночна медіація, спрямована на пошук взаємовигідного співіснування. Характер розвитку інформаційних і постмодерних типів суспільства свідчить про те, що треба перейти від індивідуалізації до інтерсуб'єктності задля збереження ціннісних та взаємовигідних умов існування, які б не загрожували інвалюції та інфантилізації у майбутньому. Разом і з цим, непотрібно забувати про постійне звернення до власної *Innere*.

3. Суб'єкт ціннісних відносин та виміри аксіосфери

Розмірковуючи над цінністю в житті людини, необхідно вказати на наявність подвійної оцінки суб'єктів аксіосфери. В. Баришков стверджує: «Оцінка людиною речей детермінована її сутністю та наявною можливістю, здатністю до цілком певного ставлення до світу» [1, с. 42]. Людина визначає наявну цінність речей у суспільстві та одночасно встановлює власне відношення до неї, яке і розкриває в ролі суб'єкта ціннісних відносин.

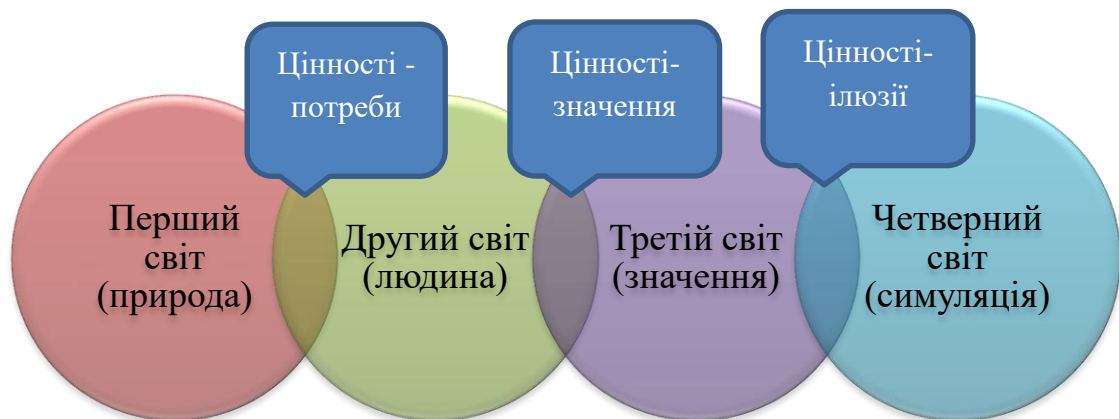
Цінність є постійним супутником людського життя, який знаходить своє відображення і у світі природи, і у світі людей. Проте, у цих двох вимірах цінності керують людиною, а вона фактично виступає об'єктом впливу. Суб'єктність можлива тільки на вищому рівні, де з'являється людина творець значень і смислів.

Звертаючись до аналізу пізнання оточуючого світу, К. Поппер наполягає на наявності автономного третього світу мовних значень, який виконує роль регулятора суспільного життя. Він писав: «Третій світ виріс далеко за межі його охоплення однією людиною, але й всіма людьми. Його вплив на нас став більш важливим для нашого зростання та навіть для його власного зростання, чим наш творчий вплив на нього» [6, с. 58]. Засвоюючи значення, людина не тільки формує власну картину світу, але й переосмислює існуючу систему координат відносно власного життя. Крім того, вона долучається до позначальної активності у соціальному просторі. Тобто, тільки ставши творцем можна отримати статус суб'єкта відносин у аксіосфері.

Д. Іглемен розкриває специфіку творчого акту та його вплив на постійні зміни в майбутньому, незалежно від оцінок теперішнього: «Невгамовність людського мислення жене нас не тільки виправляти недоліки, але й переробляти те, що здається ідеальним. Людина руйнує не тільки те, що погано, але й те, що добре» [5, с.144]. Світ значень фіксує прийнятні параметри життєдіяльності, але залишає за дужками креативність, для якої необхідно необхідно створити власне місце.

Це світ симуляцій та ілюзій, які дають візію бажаного майбутнього та стимулюють діяльність щодо перетворення умов існування. Відомий представник європейського постмодерну Ж. Бодрійяр визначає симуляцію як: «Породження моделями реального, позбавленого походження та реальності: гіперреального» [4, с. 16]. Тобто, перші три світи знаходять своє відображення у четвертому у вигляді самодостатніх образів буття, які розкривають потенціал учасника ціннісних відносин і рівень його суб'єктності.

Зазначена конструкція світів дає змогу визначити основні області формування соціальних цінностей на даний час (Мал. 4.1.).

Мал. 4.1. Виміри формування соціальних цінностей

Людина визначає потреби, формулює значення та створює образи-симуляції для забезпечення власного суб'єктивного існування, а також для збалансованої співучасті у суспільному житті. Цінності-потреби набувають статусу значень за рахунок схвалення підчас соціальної практики. Цінності-значення регулюють практику задоволення людських потреб. Цінності-ілюзії вказують вектор подальшого розвитку і те, якою має бути аксіосфера для всіх її учасників.

Варто звернути увагу і на процес втрати суб'єктності, що не залежить від масштабу та впливовості учасника суспільних відносин. Він реалізується у ціннісній кризі як руйнації ціннісних орієнтацій та ціннісних систем внаслідок кардинальної зміни розвитку суспільства або векторів людського життя. Критичні прояви в третьому світі пов'язані зі змінами у перших двох та не зважаючи на те, що ціннісна криза виникає на основі суб'єктивних чинників, вона завжди має тривалі об'єктивні прояви, які відображаються і в матеріальному виробництві, і в суспільних відносинах. Четвертий світ найбільш складний, так як у ньому розкривається загальна картина прийнятної аксіосфери та шляхи використання або ігнорування продуктів попередніх світів.

Ціннісна криза просторово обмежена полем діяльності суб'єкта ціннісних відносин. Разом з цим, час її тривалості залежить від глибини

руйнації та характеру проникнення на рівень абсолютний цінностей. Криза позачасових (вічних) цінностей триває увесь залишок життєвого циклу даного суб'єкта.

Таким чином, суб'єктність учасника ціннісних відносин залежить від накопиченого досвіду, прийнятності значень в аксіосфері, а також від інтенсивності кризових станів, які допомагають переосмислити спрямованість подальшого життя. Цінність простягається через чотири світи та відображається не тільки у фільтрах ефективного функціонування суспільства, але і є стимулятором покращення майбутнього на власну суб'єктивну користь.

??? Питання для самоконтролю

1. У яких лінгвістичних формах фіксується ціннісна оцінка людського життя?
2. Які акценти роблять представники персоналістичного погляду на аксіосферу?
3. Який підхід дозволяє ефективно розкрити роль людини у ціннісному просторі?
4. Яку роль відіграє світ образів та ілюзій у розвитку ціннісної суб'єктності?
5. Який перехід необхідний для збереження ціннісних та взаємовигідних умов існування?
6. На якому рівні з'являється суб'єктність учасника ціннісних відносин?
7. Від чого залежить тривалість ціннісної кризи?
8. Які складові елементи включає механізм формування самодостатності внутрішнього світу людини?

Тести та завдання для самоперевірки:

1. Що є ланкою для з'єднання біологічного та соціального в цінності?
 - a. Воля;
 - b. Доброта;
 - c. Сенс життя.
2. Яким є джерело європейської традиції зі створення коротких лінгвістичних форм цінності?
 - a. Дельфійські максими;
 - b. Диспут філософів;
 - c. Суспільний розвиток.
3. Що є причиною втрати суб'єктності у аксіосфері?
 - a. Ціннісна криза;
 - b. Ціннісний нігілізм;
 - c. Анархічний егоїзм.
4. Що стимулює напрацювання нової моралі у суспільствах постмодерного типу?
 - a. Розвиток штучного інтелекту;

- b. Відокремлення людини від світу;
- c. Розповсюдження економіки спокуси у світі.

Практичні завдання

1. Проведіть мозковий штурм на тему «Цінність людського життя в українському суспільстві».
2. Поділіть групу на команди та проаналізуйте причини ціннісної кризи в нашій країні.
3. Порівняйте німецький та французький менталітет за Г. Гачевим. Результати необхідно оформити у вигляді таблиці:

Найменування	Німецький менталітет	Французький менталітет
Ціннісна система		
Ціннісні орієнтації		

Використана література:

1. Барышков В. П. Аксиология: учебное пособие. Саратов : Наука, 2009. 65 с.
2. Бахтин М.М. Автор и герой: К философским основам гуманитарных наук. Санкт-Петербург : Азбука, 2000. 336 с.
3. Бодрийяр Ж. Симулякри та симуляція/ пер. з фр. В. Ховхун. Київ : Основи, 2004. 230 с.
4. Гачев Г. Д. Ментальности народов мира. Москва : Алгоритм ; Эксмо, 2008. 544 с.
5. Иглмен Д. Креативный вид. Как стремление к творчеству меняет мир/ пер. с англ. Юлии Константиновой. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2018. 308 с.
6. Поппер К. Р. Объективное знание. Эволюционный подход. Пер. с англ. Д.Г. Лахути. Отв. ред. В.Н. Садовский. Москва : Эдиториал УРСС, 2002. 384 с.
7. Шекспір В. Мій зір тебе не любить. URL: <http://www.ukrcenter.com/Література/Вільям-Шекспір/43119/141-сонет>.
8. Штирнер М. Единственный и его собственность. Харьков : Основа, 1994. 560 с.
9. Stern W. General Psychology from the Personalistic Standpoint. Translated by Howard Davis Spoerl. New York: The Macmillan Company, 1988. 1254 p.

Тема 5. Інструменти формулювання європейської ціннісної системи

📁 План

1. Європейська традиція гедонізм як відповідь на складність життя.
2. Цінність любові: фундамент аксіосфери Європи.
3. Мрія та успіх у європейському ціннісному просторі.

 Основні поняття: гедонізм, насолода, страждання, любов, кохання, мрія.

1. Європейська традиція гедонізм як відповідь на складність життя

Складність існування у всі часи викликала бажання встигнути ним насолодитись. Гедонізм з'явився як філософський та світоглядний напрямок організації відносин «людина – світ», який включає оцінку сенсу та якості людського життя на основі чуттєвих вражень щодо нього. Ставлення до важливості задоволення змінювалось у процесі суспільно-історичного розвитку Європи, але воно завжди залишалось складовою аксіосфери, її суспільного простору.

Перші думки з цього приводу з'явилися у шостому віці до нашої ери в Стародавній Греції. Піонером із пропаганди гедонізму став Арістіп із Кірені. П. Клейнман відзначав з нього приклад: «Представники кіренської, або гедоністичної, школи підтримували твердження Сократа, що щастя – один з наслідків моральних вчинків, але при цьому не вважали, що чеснота має внутрішню цінність. Вони думали, ніби задоволення, особливо фізичне, – вище благо та моментальне задоволення більш бажане, ніж очікування задоволення» [5, с. 49]. Відтоді спроби виміряти місце та цінність задоволення в житті людини стали одними з головних завдань філософської теорії цінностей, психології, етики та правознавства.

Питання цінності задоволення змінювалось у процесі переходу від егоїзму до альтруїзму при представленні себе навколишньому світу. Можливість отримання задоволення від допомоги іншим виступає початком пошуку цінності у собі в рамках релігійної етики, спрямованою на гармонізацію людських відносин. П. Клейнман описує трансформацію ставлення до задоволення в період становлення монотеїзму в Європі. Він пише: «В Середні віки ідея гедонізму заперечувалась християнськими філософами, так як не співпадала з християнським поняттям про чесноти (віра, надія, відсторонення від гріху та допомога ближньому). Але деякі філософи визнавали наявність раціонального зерна в цьому вченні: Бог бажає, щоб людина була щасливою» [5, с. 50]. Поєднання задоволення з моральним благом доповнило зміст цінності людського буття. Звернення до рефлексії стимулює поступове оформлення стандартів соціального

співіснування, які стали підсвідомим фундаментом суспільного життя у європейському світі.

До сфер практичного застосування виділяють три види гедонізму (раціональний, психологічний та етичний). *Раціональний гедонізм* обґрунтовується через цінність задоволення самого по собі. На зміну тотожності цінності та задоволення приходить визначення цінності через задоволення. Воно стає мірилом оцінки якості життя людини, а її соціальний статус залежить від вміння отримувати задоволення. З одного боку, це робить доступ до благ, ключем до «воріт раю на землі», а з іншого, підносить практику задоволення як засіб обходу соціальної мобільності. Фактично це фіксує найсуворішу кризу європейських цінностей.

Психологічний гедонізм став напрямком дослідження людського життя, який обґрунтовував його мету через задоволення потреб та бажань. Вагомим родоначальником цього напрямку можна вважати З. Фрейда, але справжнім революціонером психологічного гедонізму був А. Маслоу. У нього цінності буття «...сприймаються як кінцеві та недоступні для подальшого аналізу. Вони аналогічні характеристикам у пік-переживаннях, характеристикам ідеального мистецтва, характеристикам ідеальної математичної моделі, ідеалу експерименту або теорії» [7, с. 250]. Зведення цінності до чуттєвої насолоди та задоволення потреб значно обмежило бачення моральних зобов'язань людини перед суспільством. Сформульована споживацька модель ціннісного світу здобула значну популярність в умовах ринкового суспільства та дозволила комерціалізувати соціальну сферу під знаменами західного стилю життя на руїнах колишнього СРСР.

У процесі розвитку гедонізму відбувся перехід від задоволення до щастя, що значно розширило горизонти взаємодії людини зі світом. Щастя виступає мірилом соціального буття. Так Л. Фейербах зауважував «...мораль, безумовно, не знає та не бажає ніякого власного щастя без щастя іншого, не знає та не бажає ніякого ізольованого щастя, відособленого та незалежного від щастя інших людей або свідомо та навмисно основане на їх нещасті; вона знає тільки дружнє, спільне щастя» [16, с. 487]. Подібне розширення бачення щастя значно збагатило напрямок гедонізму. Оцінка умов життєдіяльності проведена «через себе», а також співвіднесена з моральними стандартами співбуття дала світу напрямок *етичного гедонізму*, в рамках якого були сформульовані межі європейської моралі.

Двадцяте століття у Європі пройшло під гаслами *гедоністичного егоїзму*, який багато в чому перекликається з поглядами М. Штірнера. Основу цього філософського напрямку складають думки про те, що цінність визначається суб'єктивно, виходячи з інтересів і потреб людини. Представники гедоністичного егоїзму додають, що дотримання інтересів людини знімає будь-які вимоги сторонньої моральної оцінки її вчинку. Суб'єктивізм ціннісного простору виправдовується якістю особистого життя.

Соціально орієнтованою моделлю цього напрямку є гедоністичний утилітаризм. Ця теорія заснована «...на твердженні, що дія людини

правильна (морально прийнятні), коли стають щасливими всі, кого вона стосується. В утилітаризмі враховується рівень щастя всіх учасників ситуації» [5, с. 51-52]. Разом з цим, нахил у бік загальносупільного щастя небезпечний тим, що особистість у конкретній ситуації може бути вкрай нещасною. Прикладом цього є тоталітарні держави, які ставили на меті досягнення стану загального благоденства, але ламали долі унікальних індивідуальностей.

У двадцять першому столітті людина сама поставила перед собою та оточуючими нові виклики. Якщо раніше вона сперечалась з природою, Богом, державною владою, то сьогодні вже з фактичними наслідками своєї активності – штучним інтелектом і майбутньою екологічною катастрофою. Триваючою стадією пошуків щастя на зараз є технікобіологічна спроба трансформації людини для створення божественної істоти на землі, де «... за допомогою технологій створити *Homo Deus* — набагато у чому довершену модель людини. *Homo Deus* збереже ряд істотних рис сапієнсів, але при цьому буде мати небувалі фізичні та розумові здібності, які дозволять йому витримати змагання із найбільш досконалими алгоритмами» [13, с. 413]. Фактично це опис намагання людини реалізувати своє таємне бажання стати на один рівень зі своїм творцем. Проте, за великим рахунком, це новий етап боротьби людини із наслідками своєї діяльності.

Підбиваючи підсумки цієї частини посібника зазначимо, що гедонізм став епіцентром осмислення цінності людини в суспільних відносинах. Зміна акцентів «людина – суспільство» дає змогу прослідкувати трансформацію чуттєвого ціннісного простору в бік загальної соціальної гармонії. Благоустрій та щастя стали джерелом сучасного розуміння цінності в ринковому суспільстві, за допомогою яких вимірюються цінності предмету оцінки для учасника аксіосфери.

2. Цінність любові: фундамент аксіосфери Європи

Любов є одним з найяскравіших і щиріших почуттів, яке гармонізує духовний світ людини та її відносини з оточуючим середовищем. Це почуття є основою гуманної сутності людини, яка визначає цінність її існування. Майже кожен з нас протягом свого життя замислювався над тим, чи існує любов в його житті та завжди сподівався знайти для себе ствердну відповідь.

У першу чергу, потрібно зорієнтуватися з найбільш складним питанням що ж власне представляє собою любов. Частіше за все, визначення любові розрізняється за ознакою вектору належності у відносинах. У «Філософському енциклопедичному словнику» любов характеризується як «прагнення один до одного, яке передбачає в своєму існуванні повагу та навіть сприяє цьому» [12, с. 39]. Спираючись на це твердження можна виділити ознаку взаємної поваги, яка є запорукою досягнення бажаного співіснування людини в подібних відносинах.

Більш однобічним є тлумачення в цьому ж словнику активного і підпорядковуючого еквіваленту цього почуття – еросу як «втілення любові, мудрості та репродуктивної сили» [15, с. 544]. Відтак, одними з головних ознак, які відділяють любов від інших подібних форм взаємодії є спрямованість на взаємну повагу та приналежність один до одного.

Використовуючи наявний досвід, можна сформулювати два визначення любові. Перше, узагальнююче, де *любов* – це почуття, яке спрямоване на відтворення гармонії з внутрішнім та зовнішнім світом шляхом реалізації потреби належності до світу іншого суб'єкта взаємодії та розбудови відповідного балансу в особистому житті. Друге, із дійової активності, де *любов* – це здатність, яка основана на відтворенні почуттів прив'язаності, дружби, поваги, симпатії, взаєморозуміння, толерантності та свободи задля відтворення єдності з бажаною часткою світу.

Ментальною основною розуміння любові у нашій свідомості став діалог Платона «Бенкет», де він писав про розділення людей на половинки та визначає любов як «...жагу цілісності та потяг до неї. Так, як ми були кимось єдиним, а зараз за нашу несправедливість розселені Богом окремо» [9, с. 12]. Закладена теза давньогрецької філософії стала світоглядною основою гармонізації відносин людини зі світом, де любов не тільки біологічна потреба, а й сакральне обґрунтування початкової соціальної стабільності.

Любов є суб'єктивним переживанням внутрішньої цінності через гармонію зі світом. Любов – це шлях досягнення добра, це є діяльність добра, засіб реалізації духовної сутності особистості. «Без любові світ не буде щасливим» [8, с. 137]. Любов – перша причина буття та його кінцева мета, поєднання всякої досконалості. Вона є головною змістовною ознакою конструктивних суспільних відносин здатних до подальшого повноцінного розвитку.

Основою розуміння любові у європейській системі цінностей є християнське тлумачення відносин «людина – людина» та «людина – світ». Розмірковуючи над цим неможливо не згадати Перше послання апостола Павла до Коринфян у Біблії, де у тринадцятому вірші він стверджує: «Любов довготерпить, милосердствує, любов не заздрить, любов не вихваляється, не пишається, не безчинствує, не шукає свого, не гнівається, не замишляє зла, не радіє з неправди, а радіє істині; усе пориває, все терпить. Любов ніколи не минає» [2, с. 154]. Поступова ісламізації Європи додає у цей контекст повагу до людини, її традицій та специфіки світосприйняття. Майбутнє релігій у Старому Світі неоднозначне, але акцент на цінності любові однозначно сприятиме пошуку компромісного варіанту співіснування.

Одну з головних ролей в житті людини відіграє прояв цього почуття у вигляді кохання. Це крихкий стан тіла та души людини, коли вона на вищому рівні відчуває себе частиною цілого, на базі якого розвивається її подальше існування. Разом з цим, кохання представляє не просто емоцію чи почуттям, а й фактичну здатність людини як до життя, так і до самопожертви заради продовження існування набутого цілого.

Європейський формат даної цінності є більш широким та має виражений соціальний характер. Як приклад, любов і війна, що стали продовженням існування Священного заgonу з Фів у вічності. У творі «Життєопис Пелопіда» Плутарх писав: «Священний загін, як розповідають, вперше був створений Горгідом: в нього входили триста добірних мужів, які отримували від міста все необхідне для їх навчання та утримання і стояли табором в Кадмеї; з цієї причини вони носили ім'я «міського заgonу», так як в ту пору фортецю зазвичай називали «містом». Деякі стверджують, що загін був складений з коханців і коханих. Зберігся жартівливий вислів Паммена, який говорив, що гомерівський Нестор, показав себе невмілим полководцем, вимагаючи, щоб греки ставали до бою за колінами і племенами, замість того, щоб поставити коханця поруч з коханим» [10, с. 328]. Тобто, змістовне підґрунтя існування цього заgonу передбачає заміну відчуття вічності (любов) її образом (громадянським боргом), що призвело до подальшого переосмислення зазначеної цінності у європейській системі координат.

Найбільш важливим проявом цього людського почуття в суспільному житті є *любов до ближнього*. В цьому випадку, найбільш доцільно, на нашу думку, спиратися на погляди Г. Сковороди. Він писав про те, що кожна людина повинна віддати «частину серця світові» [11, с. 81]. Відтак, ми робимо висновок про те, що складовою вказаного прояву любові є бажання самовіддачі по відношенню до іншого, непереборна потреба примножувати радість, доброту та людинолюбність у світі. Таку форму людської взаємодії найбільш доцільно називати, як *cordial relations* тому, що саме «соціальне серце» є головним в подібного роду чуттєвих і альтруїстичних відносинах.

Одним з найбільш важливих проявів любові до ближнього є батьківська любов. На думку Е. Фромма сприйняття дитиною материнської любові характеризується такими твердженнями, як: «Мене люблять, тому що я - дитина своєї матері. Мене люблять тому, що я безпомічний. Мене люблять тому, що я красивий, чудовий. Мене люблять тому, що я потрібен матері» [16]. Материнська любов є першою формою сприйняття і ствердження людини в оточуючому її середовищі. Вона є однією з головних форм взаємодії матері та дитини.

Іншою, більш складною і осмисленою є любов батька. Вона на думку Е. Фромма є «обумовлюючою любов'ю. Її принцип такий: «Я люблю тебе тому, що ти задовольняєш мої очікування; тому, що ти виконуєш свої обов'язки; тому, що ти схожий на мене» [16]. Завдяки батьковому прояву цього почуття до дитини в її свідомості відбувається закладення базових соціальних норм і принципів, які формують її світогляд та визначають ступень гуманності відношення цієї людини до інших учасників суспільних відносин.

У цілому, любов батьків носить подвійний характер так, як дитина є не тільки об'єктом любові та відображенням балансу батьків між буттям і небуттям, а й активним учасником суспільних відносин, який засвоює завдяки цієї сукупності почуттів та дій сприйняття навколишнього

середовища. У європейській традиції тенденції на врівноваження любові батька та матері, що відображає у ідеї взаємодоповнюючого піклування про дитину та родину у цілому.

Найбільш дискурсивним проявом цього явища є патріотизм, який є безумовною соціальною цінністю, але далеко не для всіх громадян. У такому разі варто брати приклад з людей, які слугують прикладом для належного життя. Так, перебуваючи в скрутних умовах за межами батьківщини, Т. Шевченко писав: «Свою Україну любіть, Любіть її... Бо время лютє, В остатню тяжкую минуту за неї господа моліть» [18, с. 567]. Це твердження визиває значний інтерес. Шевченко закликає до безумовного патріотизму на благо країни, який має проявлятися у консолідації громадян у складні часи.

Проте, Об'єднана Європа побудована інакше. Використовуючи німецький досвід, у Старому Світі намагаються розповсюдити саме космополітичний патріотизм. Ю. Хабермас формулює цю ідею так: «Це патріотизм у брехтівському дусі: «Якщо ми цю землю поліпшуємо, то ми і любимо її захищати» [13, с. 18]. Спроби Англії, Німеччини, Угорщини, Франції та Польщі повернутись до національного патріотизму після міграційної кризи говорять про те, що ця складова європейської ціннісної системи потребує подальшого переосмислення та доопрацювання.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що любов є головним показником якості життя людини, який спрямовано на відтворення цілісності та гармонії в її житті за допомогою таких необхідних форм людської взаємодії, як кохання, дружня любов, батьківська опіка, патріотизм, любов до ближнього та багато інших.

Цінність любові не тільки у можливості прийняти світ з його перевагами та недоліками, а й шанс бути прийнятим світом. Любов як складова європейського світогляду носить соціальний характер та передбачає всебічну підтримку цілісності в процесі суспільного існування. Любов на глобальному рівні відображається у космополітичному патріотизмі, який передбачає ідентифікацію з місцем проживання та необхідністю його благоустрою. Тобто, цінність любові переживає системне зміщення вектору суспільного розвитку на конкретну людину та її буття.

3. Мрія та успіх у європейському ціннісному просторі

Здатність мріяти є однією з найбільш вагомих складових у житті людини в креативному суспільстві. Вона виступає формою осмислення трансцендентного в особистому призначенні та показником потенціалу людського розвитку.

Вміння формувати уявні та осмислені образи бажаного майбутнього різняться за ступенем соціальної конструктивності, який залежить від реалістичності об'єктів бажань. Відтак, зв'язок «мрія – реальність» породжує унікальне ставлення людини до світу, яке розкриває творчий початок у кожному, хто причетний до цього процесу.

Звернемо увагу на основні моменти у розумінні мрії. Провідний візіонер кінця двадцятого століття П. Коельо бачив мрію як метод вписування бажань в ідеальну модель буття під впливом надприродних сил. Він писав: «Якщо ти чого-небудь бажаєш, весь Всесвіт буде сприяти тому, щоб бажання твоє здійснилось» [6, с. 62]. У цьому твердженні є інтенція на трансцендентне в процесі взаємодії людини зі Всесвітом, що говорить про наявність глобального рівня осмислення ролі мрії у житті людини.

З іншого боку є більш приземлене тлумачення мрії. Так, Є. Іл'їн збільшує акцент на мотивації у діяльності людини. Він стверджує, що: «Мрія – це мотиваційний феномен, який відображає відкладене на деякий час бажання людини, тобто мотиваційну установку» [4, с. 95]. Дана теза дає можливість побачити проєкційну цінність як екстраполяцію уявного образу потрібного на перспективу. Реалізація мрії в конструкції «образ – установка – мета» сприяє перетворенню майбутнього у відповідності із встановленим зразком, який віддзеркалює бажане буття. Відповідно, мрія постає уявним образом цінного існування, який виноситься за межі осмисленого майбутнього та стимулює досягнення мети за рахунок переходу до реального плану дій.

Якщо розглядати вказаний феномен як картину уяви, то потрібно зробити акцент на належності. Кожна мрія унікальна та завжди має власного автора. Проте, можливість впливу на свідомість людини дозволяє нав'язувати та корегувати уявні образи бажаних об'єктів, які ототожнюються з успішним існуванням. Відтак, можна виділити власні та нав'язані мрії. Здатність визначити власні проєкційні цінності є показником керованості особистої перспективи.

За характером впливу на життя людини мрії поділяються на основні (дороговказні) та другорядні. Перші, відображають прагнення людини до найвищого успіху та виступають трансцендентним медіатором в розбудові планів майбутнього життя. Другі, постають формою пошуку іманентного задоволення нагальних бажань та призвані поліпшити наявне існування. При цьому, зміст основних мрій впливає на наповнення другорядних. Зазначені різновиди формулювання та реалізації бажаного визначають параметри аксіосфери, яка розвивається у залежності від розуміння існування, а також показників його результативності.

Старий світ після другої світової війни доволі часто опинявся під впливом англосаксонських наративів, які визначили загальне західне бачення успішного існування. Г. Гачев проаналізував сутність та специфіку становлення американської мрії: «...англосакси висадилися сюди з принципом праці і часу як засобом існування. Так що відношення простору до часу, тобто швидкість тут найважливіша: звідси швидкість, успіх – цінності» [3, с. 19]. В американському менталітеті просторово-часові координати знайшли суб'єкту точку тяжіння – успіх, який був спрямований скоріше не на душевне блаженство, а на виживання людини.

Переміщення уваги з душі на успіх робить більш приземленим практичне життя народу, що отримує своє відображення в його ментальних моделях бажаного прийдешнього. Успіх стає шаблоном, яким вимірюється результативність життя у перспективі. Він є і частиною змісту мрії, і стимулом її реалізації, і мірилом для визначення повноти буття.

Оцінка успіху має ознаки дуалізму, так як передбачає зважування та ототожнення відображення світу в людині (привласнення благ суспільного виробництва) та віддзеркалення людини у світі (самореалізація у соціальному просторі). При цьому у різних випадках може превалювати якась окрема складова, але у часи глобалізації перевага більшою мірою надається майбутньому успіху.

Сьогодні у світі існує стійке словосполучення «американська мрія» як символ успіху шляхом перемоги у змаганнях зі збільшення кількості матеріальних благ. Дж. Рівкін на противагу наявному символу успіху виставляє європейську мрію, яка зосереджена на сталому розвитку, якості життя та вихованні спільноти [19]. Повернення до цілісності визначає важливість та цінність спільного потенціалу розвитку.

Наприкінці цього пункту нашої роботи зазначимо, що існують два наративи проєкційної цінності як вдалі зразки існування в суспільстві, до яких можна віднести американську та європейську мрії. Вони базуються на різному розумінні успіху. Якщо перший варіант орієнтує людину на нестримне накопичення матеріальних благ, то другий на пошук гармонії співіснування. Перехід до європейської мрії дає нашій країні потенціал до збалансованого розвитку на основі чітко вибудованих загальносуспільних пріоритетів.

??? Питання для самоконтролю

1. Якою була трансформація ставлення до задоволення в період становлення монотеїзму в Європі?
2. Як бачив Л. Фейєрбах співвідношення щастя та моралі у цивілізованому суспільстві?
3. У чому полягає сенс гедоністичного утилітаризму?
4. Що поставили на противагу національному патріотизму у Об'єднаній Європі?
5. Яким чином мрія змінює вектор діяльній активності людини у соціальному просторі?
6. Як священний загін з Фів розширив прийнятне бачення любові у стародавній Греції та сучасній Європі?
7. У чому різниця батьківської та материнської любові за Е. Фроммом?
8. Що виступає основою розуміння любові у європейській системі цінностей?

Тести та завдання для самоперевірки:

1. Хто з давньогрецьких філософів був засновником течії гедонізму?

- a. Арістип з Кірепи;
 - b. Діоген Лоертський;
 - c. Зенон Елейський;
 - d. Сікст Емпірик.
2. Що з вказаного переліку відноситься до трьох практичних видів гедонізму?
- a. Раціональний, психологічний, етичний гедонізм;
 - b. Раціональний, психологічний, естетичний гедонізм;
 - c. Раціональний, філософський, аутентичний гедонізм.
3. Який з давньогрецьких філософських творів став основою для розуміння любові у європейській культурі?
- a. Платон «Бенкет»;
 - b. Арістотель «Нікомахова етика»;
 - c. Демокрит «Про почуття».
4. На чому зосереджена європейська мрія за Дж. Рівніним?
- a. На сталому розвитку, якості життя та вихованні спільноти;
 - b. На швидкому розвитку, якості життя та вихованні спільноти;
 - c. На швидкому розвитку, якості життя та вихованні особистості.

Практичні завдання

1. Проведіть мозковий штурм на тему «Гендерна толерантність в українському суспільстві».
2. Поділіть групу на команди та проаналізуйте переваги та недоліки *cordial relations* в Україні.
3. Намалюйте ментальну карту на тему «Європейська мрія – новий стандарт соціального успіху».

Використана література:

1. Бентам И. Введение в основание нравственности и законодательства. Москва : Российская политическая энциклопедия, 1998. 415 с.
2. Біблія: книга священного писання старого та нового завіту. Київ : Київська Патріархія Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. 1403 с.
3. Гачев Г. Д. Ментальности народов мира. Москва : Алгоритм ; Эксмо, 2008. 544 с.
4. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одарённости. Санкт-Петербург : Питер, 2009. 434 с.
5. Клейнман П. Философия. Краткий курс/ пер. с англ. Ю. Константиновой. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2016. 272 с.
6. Коэльо П. Алхимик / пер. с португ. Киев: «София», 2002. 208 с.
7. Маслоу А. По направлению к психологии бытия/ пер. с англ. Е.Рачковой. Москва : ЭКСМО-Пресс, 2002. 272 с.

8. Огієнко І. І. Українська культура. Коротка історія життя українського народу. Київ, 1981. 272 с.
9. Платон. Пир. *Філософія любови*. Ч.2. Антологія любови / сост. Л.А.Ивин. Москва : Политиздат, 1990. С.9–12.
10. Плутарх Пелопид. Плутарх Сравнительные жизнеописания : в 2 т. 2-е изд. Москва, 1994. Т.1. С. 318–340.
11. Сковорода Г.С. Вірші, пісні, байки, діалоги, трактати, притчі, прозові переклади. Київ : Наукова думка, 1983. 533 с.
12. Спиркин А.Г. Любовь . *Философский энциклопедический словарь*/ под. ред. Е.Ф. Губский, Г.В. Кораблева, В.А. Лутченко. Москва : ИНФРА-М. : 2000. С. 39.
13. Хабермас Ю. Ах, Европа. Небольшие политические сочинения/ пер. с нем. Б. М. Скуратова. Москва : Весь Мир, 2012. 160 с.
14. Харари Ю. Н. Homo Deus. Краткая история будущего. Москва : Синдбад, 2018. 496 с.
15. Харев А. Г. Эрос .*Философский энциклопедический словарь*/ под. ред. Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко. Москва : ИНФРА-М. : 2000. С. 544.
16. Фромм Э. Искусство любить. URL : www.psylib.ukrweb.net/books/fromm03/index.htm
17. Фейербах Л. Этика. *Антология мировой философии в 4 т.* Москва : Мысль, 1971. Т.3. : Буржуазная философия конца XVIII в. первых двух третей XIX в. С. 483–490.
18. Шевченко Т. Г. В казематі. *Збірник творів: У 6 т.* Київ, 2003. Т. 2: Поезія 1847-1861. С.549-570.
19. Rifkin J. The European Dream. URL: <https://www.foet.org/books/the-european-dream/>

Тема 6. Ідеальна держава: ціннісний вимір

📁 План

1. Зміна значення держави в процесі суспільного розвитку.
2. Складові європейської ціннісної системи на суспільно-державному рівні.
3. Ціннісні засади функціонування українського суспільства.

✍️ **Основні поняття:** місто, утопія, класова боротьба, цінність свободи, цінність гідності, цінність громадянськості, цінність толерантності, цінність демократії, цінність соціальної справедливості, ментальний стереотип.

1. Зміна значення держави в процесі суспільного розвитку

Первинні форми державного управління виникли з необхідності, що говорить про набуття ними статусу цінності-потреби. Одним із перших хто підкреслив дану цінність був Платон. Так, він писав: «Місто, на мій погляд,

народжується тоді, коли кожен з нас сам для себе буває недостатнім і має потребу у багатьох» [10, с. 396]. Тобто первинна цінність держави полягає у організації взаємодопомоги для покращення існування підлеглих. Сьогодні подібного роду самоорганізація повертається, що говорить про циклічність ціннісної оцінки у даній сфері.

Золотим періодом інституту держави було Середньовіччя, в якому вага правителя була максимально найближча до величі Всевишнього. А. Августин писав: «Якщо головна умова взаємного союзу в будь-якій державі полягає у покорі царям та взагалі вищій владі, то наскільки більше повинні ми підкорятися у всьому Богу, царю небесному, який править усім Всесвітом» [1, с. 584]. На цій тезі базувалось не тільки становлення соціальної ієрархії, а й визначення аподиктичної цінності керівника країни та його світи. Цінність-потреба утворена до осмислення буття через зняття страхів перед навколишнім світом закріпила високе значення держави та її керівників на довгі часи наперед.

Епістемологічні та праксеологічні зрушення у філософії та суспільному житті вплинули на зміну цінності держави у період Реформації. Попередньо закріплена соціальна нерівність стимулювала пошук ідеального буття, яке ототожнювалось із розвитком місцевого самоврядування. Т. Мор в умовній розповіді мореплавця Раваїла про утопійців переповідав про рівність і довіру як основи благоустрою: «Кожне місто поділяється на чотири рівні частини. Посередині кожної частини є ринок з усілякими товарами, куди кожна сім'я звозить свої вироби, потім їх сортують і зберігають на складах. Будь-який голова сім'ї приходить сюди, просить те, чого він сам або його сім'я потребує, і без грошей, без будь-якої винагороди одержує потрібну річ» [7, с. 63]. Виходячи з цієї дослідницької позиції, у встановленні кінцевої мети проектування держави має значення справедливість у долученні до потенціалу продовження існування, а також баланс перспективної активності в суспільно-державних відносинах.

У продовженні даних роздумів про відкриття кращого невідомого в період Відродження, Т. Кампанелла за допомогою побудови діалогу «чернець – генуезець» розповідав про бачення свого ідеального місця для життя: «Главою держави в них є священик, який називається їхньою мовою «Сонце», що по-нашому означало б «Метафізик». Він має найвищу владу як у світських, так і духовних справах; в усіх спірних питаннях йому належить остаточне вирішення. Його помічниками є три співправителі: Пон, Сін і Мор, що нашою мовою означає: Сила, Мудрість і Любов» [7, с. 135]. Відповідно, утопісти того періоду формували такі погляди на суспільно-державну аксіосферу, в якій необхідно було враховувати структурування устрою, а також встановити характер взаємодії між людьми, що вже тоді поєднував у собі волю, почуття та думку з приводу організації перспективи існування.

Оновити значення інституту держави свого час спробував Ж.-Ж. Руссо. Сформована на основі його поглядів модель «правова держава – громадянське суспільство» стала стрижнем реалізації європейської ціннісної

системи. Так, шукаючи нове підґрунтя для визначення цінності державної влади, він писав: «Поки купа зібраних разом людей розглядає себе як єдиний організм, вони володіють тільки спільною волею, спрямованою на збереження всіх разом та на спільне благо. Тоді всі важелі держави міцні та прості, а правила, якими воно керується, ясні та зрозумілі, бо там немає заплутаних та суперечливих міркувань, загальне благо виявляється з усією очевидністю» [12, с. 205]. Варто сказати, що це одна з найбільш успішних теоретичних розробок, яка протягом багатьох років тримала Європу у стані спокою, миру та гармонії на рівні організації та позначення суспільних відносин.

Новий поштовх переоцінки значення держави як такою задав Ф. Енгельс. Він писав: «Держава була офіційним представником усього суспільства, його об'єднанням у наявні корпорації, але вона була такою лише остільки, оскільки вона була державою того класу, який для своєї епохи один представляв все суспільство: в давнину вона була державою рабовласників – громадян держави, в Середні віки – феодалного дворянства, в наш час – буржуазії. Коли держава нарешті стає дійсно представником всього суспільства, тоді вона сама себе зробить зайвою» [14, с. 412-413]. Якщо спиратись на ідею класової боротьби, то виходить, що носіям державної влади не вигідно представляти інтереси всього суспільства. Водночас, у цьому твердженні ми бачимо віддзеркалення ілюзії рівноправності як мети, що розповсюджувалась на широкі маси та стала фактичним ідеалом існування.

Остаточне заперечення цінності держави почалось, як не дивно, з цитаделі демократії, яка активно боролась і бореться з архаїкою завезених у країни ціннісних систем. В. Франкл пояснює цінність свободи у США: «Є у американській культурі аспект, для європейця зовсім неочікуваний: майже одержимість бажанням уникнути авторитарності, навіть напромак не підказувати. Ця одержимість, напевно, походить зі спогадів про пуританську епоху, про моральний та етичний авторитаризм, який доходив до тоталітаризму» [13, с. 64]. Тобто ми бачимо ціннісний конфлікт, що помірно розвивається між Америкою та континентальною Європою, де акценти розставляються на свободі громадян або на волі суспільства.

Період Модерну позначився спробою екстраполювати управлінські цінності комерційного сектору на інститут держави. Так, К. Худ та Р. Лофе сформулювали основні положення нового менеджменталізму, де головною цінністю стала економічна та соціальна ефективність органів державної влади. Єдиний недолік цього підходу у тому, що в суспільстві мають бути присутні цивілізовані ринкові відносини.

Остаточне оформлення нового ціннісного статусу держави як тіні провідних членів суспільства, які забезпечують циркуляцію процесів у ньому, відбулось у часи Постмодерну. Ж. Бодрійяр говорив: «Більше не існує інстанції влади, інстанції відправника, – влада стає чимось таким, що циркулює та чие джерело більше не визначається, циклом, у якому

домінуюча та підлегла позиції змінюються місцями у безкінечній реверсії, що є також кінцем влади у її класичному визначенні. Циркуляція влади, знання, дискурсу означає кінець будь-якої локалізації інстанцій та полюсів» [3, с. 257]. Держава потрапила в руки кожного активного громадянина за рахунок розвитку інформаційних технологій та комунікацій між людьми. Тобто, відбувається фактична деінституціоналізація держави, але не за рахунок класової боротьби, а в рамках нестримного соціального прогресу.

Підбиваючи підсумки цього пункту зазначимо, що держава змінювала своє значення від граду Божого до соціальної мережі протягом всього періоду її існування. Паралельно відбувалось знецінення цього соціального інституту, так державне забезпечення існування людей змінилось розвитком самопомоги та автономізації. Зауважимо, що найбільш дієву модель «правова держава – громадянське суспільство» була запропонована та реалізована в Європі, що обумовило стабільність країн, які її використовували. Перехід до суспільств постмодерного типу викликає хвилювання з приводу заперечення європейських цінностей в рамках розмитості ціннісних горизонтів. Відповідно, необхідно зосередитись не тільки на пошуку нового балансу суспільно-державних відносин.

2. Складові європейської ціннісної системи на суспільно-державному рівні

Більшість з того, що ми вкладаємо у поняття «європейські цінності» знайшло своє відображення на правовому та політичному рівні регулювання суспільно-державних відносин. Використовуючи надбання Громадської організації «Лабораторія правових ініціатив», давайте розглянемо ціннісну основу європейського рівня життя.

Об'єднану Європу не можливо уявити без *свободи*, яку забезпечує: «право на життя, приватну власність, свободу совісті» [2, с. 37]. Всі перераховані права базуються на індивідуалізмі, який має принципове значення для кожного європейця. Проте, їх фактичний захист реалізується на колективному рівні у вигляді політичної свободи на об'єднання при відстоюванні вільного існування. Тобто, ідентифікація відбувається не на відмінностях членів суспільства, а на основі безумовної підтримки розмаїття. Зауважимо, що *legatum prosperity index* [15] саме свободу визначає як один з найважливіших критеріїв процвітання, а кількість матеріальних благ виносить на другий план.

Свого часу саме у Європі відбулась цивілізаційна катастрофа у вигляді нацизму та фашизму, під час якої людей спробували поділити на декілька сортів. Задля подолання цієї важкої травми у Хартії фундаментальних прав Європейського союзу була закріплена цінність *гідності*, в якій зафіксована: «... заборона катування і такого поводження з людьми, що принижує їхню гідність, право на цілісність особистості та її недоторканість, заборона рабства і торгівлі людьми, заборона смертної кари і страти, заборона

евгенічних практик, заборона використання людського тіла для цілей прибутку, заборона репродуктивного клонування людей» [2, с. 35-36]. Як і навколо всіх інших цінностей, у цій є свої прихильники та критики. Особливої гостроти дискусія набула після терористичного акту, який вчинив Андрес Брейвік у Норвегії. Фактично його кейс є своєрідним тестом на цивілізованість суспільства, яке може визнати за людиною право на помилку і не вимагати реалізації кровної помсти так, як це було у первісному суспільстві.

Аналізуючи події Першої світової війни В. Черчилль зауважив: «У Великій війні переможцями стали парламентські демократії, а всі без виключення імперії були зруйновані та розпались на частини» [16, с. 282]. У подальшому він дуже часто висував претензії до цієї форми правління, але зробив найбільше з публічних діячів для її збереження. Відповідно, *демократія* як цінність ніколи не втрачала своєї актуальності, так як вона була і є практичним засобом реалізації всіх інших складових зазначеної ціннісної системи.

Наступною цінністю є *громадянськість*, яка бере свій початок від афінської демократії, де статус «вільний громадянин» був гідним та бажаним. Можна скільки завгодно говорити про дискримінацію негромадян, але те, що стати частиною Об'єднаної Європи бажають люди зі всього світу аподиктично підкріплює цінність громадянськості.

Похідною від свободи є цінність *толерантності*, яка фіксується у статті 14 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини, в якій їй має бути забезпечене життя: «...без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою» [9]. Складність ситуації полягає у тому, що дискримінація розвивалась в українському суспільстві роками та десятиліттями та доволі часто люди навіть не усвідомлюють те, що дискримінують інших. Тобто, для переходу на європейську ціннісну систему в Україні має сформуватись відкрите суспільство, де ідентифікація відбувається на основі закріпленої у європейському світі практики співіснування.

Революційні катаклізми в Європі у двадцятому столітті пройшли під гаслами пошуку справедливості, що відбилось у запровадженні глобального інституту соціального партнерства, який втілюється у життя в рамках роботи Міжнародної організації праці. У декларації цієї установи про основні принципи та права у світі праці зауважується, що для забезпечення «...зв'язків між соціальним прогресом та економічним зростанням особливе значення та сенс має гарантія дотримання фундаментальних принципів і прав у світі праці, оскільки вона дає змогу зацікавленим особам відкрито та на рівних умовах вимагати свою справедливу частку в багатстві» [7]. Тобто, *цінність соціальної справедливості* напряду пов'язана з процесом матеріального виробництва та розподілом його результатів. Нехтування цією

цінністю і зараз може значно порушити гармонію суспільно-державних відносин, що було проілюстровано появою Руху жовтих жилетів у Франції під час деформації розподілу соціальних благ у цій країні.

Підбиваючи підсумки зазначимо, що європейська ціннісна система практично відобразилась у сукупності взаємовизнаних стандартів існування, таких як свобода, гідність, толерантність, демократія, громадянськість, які стали регуляторами виробництва та розподілу соціальних благ. У такому разі, саме аксіосфера, а не тільки накопичені матеріальні ресурси стали базою якісного суспільно-державного управління, що і забезпечило цілісність єдиної європейської сім'ї.

3. Ціннісні засади функціонування українського суспільства

Складність утворення української держави, велика кількість років під владою різних імперій, відчуження людини від держави вплинули на те, що для багатьох українців держава має другорядну цінність або не має її взагалі. М. Михальченко визначив таку специфіку розуміння українцями взаємодії «суспільство – державна влада»: «Головним у ній була родина, матеріальне благополуччя і нейтралізація негативного впливу влади (шляхом хабаря, підлабунництва, споювання її представників тощо), яка грабує податками, забирає дітей до чужих армій, примушує їх будувати шляхи, освоювати імперські території» [6, с. 4]. Відповідно, найвищою цінністю для кожного українця є його родина. Проте, ця звужена ідентифікація не сприяє конструктивності суспільно-державних відносин у великій перспективі.

В. Козаков відмічає трансформацію ціннісних орієнтацій молоді протягом 70-80 років у Радянській Україні від альтруїзму до меркантильності [8, с. 97]. Варто сказати, що десять років – це малий відрізок часу для аналізу ціннісних орієнтацій. Імовірно альтруїзм та егоїзм завжди присутні у ціннісній системі кожного суспільства, але акценти розставляються у залежності від умов навколишнього середовища.

Крім того, В. Козаков виправдовує консерватизм української ментальності, під впливом якого формувались основні суспільні інститути [8, с. 99]. Ситуація пояснюється ментальним шоком під час невдалої державотворчості минулих років. Разом із цим, зазначений консерватизм заважає нашій країні рухатись уперед, так як стримує не тільки свободу моралі, а й соціальний прогрес.

Дозволимо собі ненадовго повернутись у минуле та подивитись на основоположні складові української ментальності, якими є стереотипи. Р. Додонов виводить наступне: «До ментальних стереотипів українців можна віднести тонке відчуття гармонії людини з природою, ліричність, підвищену емоційність, деякий романтизм» [5, с. 152]. Ось ці ліричність і романтизм в залежності від обставин змінюють лад української душі або на альтруїстичну допомогу ближньому, або на безодню егоїстичної самоізоляції.

Повернемось до сьогоднішнього та тих подій, які змінили вектор розвитку нашої країни на європейський лад. В. Козаков проводить вагому ціннісну межу між Європейським союзом та Україною. Він пише: «Слід зазначити, що країнам Центральної та Східної Європи, попри їх історичні, культурні, економічні, політичні, релігійні відмінності, властиві й певні загальні риси. Так, наприклад, для них є характерним те, що розпад радянської системи призвів до руйнації в них сформованої колективної реальності, наслідком чого стала криза колективної ідентичності; властиве прагнення утвердження ліберальних цінностей та ринкової економіки і водночас відродження національної культури й традиційного етносу як визначальних чинників суспільного життя» [8, с.100]. В Україні всі революційні події, на жаль, не призвели до відродження цінності індивідуалізму та поваги до іншого як особи, що має ті самі громадянські права та обов'язки.

Відповідно, для долучення до європейської ціннісної системи в Україні конче необхідним є винахід традиції взаємної поваги до інаковості, яка виростає з любові до ближнього та оформлюється у толерантність. Тобто, долучення до бажаного зразка духовного співіснування у багатьох випадках починається з переосмислення базових засад життєдіяльності, що поступово призводить до переходу на прийнятний рівень аксіосфери.

На цій основі відбувається закономірний перехід до оновленої колективної ідентичності, яка спирається на солідарність членів суспільства та забезпечує суб'єктність країни на глобальному міжнародному рівні. М. Решетніков наполягає на цінності спільного погляду в майбутнє задля оновлення колективної ідентичності. Він пише: «Коли ми говоримо про багатонаціональні держави, де спільність історії, мови, культури, традиції початково відсутня або була вимушеною і тимчасовою, залишається тільки спільне майбутнє, і воно повинно мати рівну привабливість для всіх національних спільнот» [11, с. 145-146]. Відповідно, спільне напрацювання перспективи створює справжню людську єдність, яка тотожна пропозиції обміну ресурсами життєдіяльності, що пов'язує матеріальне і духовне у цілісній аксіосфері.

Як висновок, у цій частині роботи ми визначили специфіку ціннісної системи українського суспільства, серед яких унікальне поєднання консерватизму та чуттєвого сприйняття реальності, що значно затримує прогресивний розвиток нашої країни. Зауважимо, що ціннісні орієнтації громадян на пряму залежать від умов навколишнього середовища та розвиваються на відстані між альтруїзмом та егоїзмом у залежності від наявних обставин. Крім того, була зафіксована цінність перспективи співіснування як основа для розвитку складних багатонаціональних суспільно-державних утворень, що має допомогти Україні долучитись до кращого європейського досвіду.

??? Питання для самоконтролю

1. При яких обставинах на думку Платона виникає місто-поліс?

2. Коли и чому держава сама себе зробить зайвою на думку Ф. Енгельса?
3. Що є кращим варіантом колективної ідентифікації у багатонаціональних державах за М. Решетніком?
4. Яку зміни інституту держава у час Постмодерну відкрив Ж. Бодрійяр?
5. У чому була причина зміни ціннісних орієнтацій молоді в Радянській Україні 70-80 років?
6. Яку з традиційних європейських цінностей визнають як основу процвітання у *legatum prosperity index*?
7. У чому причина розвитку руху жовтих жилетів у Франції?
8. Який політичний режим виграв Першу світову війну, на думку В. Черчилля?
9. У чому простежуються спільні риси країн Центральної та Східної Європи при становленні в останніх ринкового суспільства?

Тести та завдання для самоперевірки:

1. Що входить до складу європейської ціннісної системи?
 - a. Свобода, гідність, демократія, громадянськість, толерантність, справедливість;
 - b. Свавілля, гідність, демократія, громадянськість, толерантність, справедливість;
 - c. Свобода, гідність, тиранія, громадянськість, нетерпимість, справедливість.
2. У чому специфіка цінності свобода в США за В. Франклом?
 - a. Одержимість бажанням уникнути авторитарності;
 - b. Одержимість бажанням уникнути кольорової революції;
 - c. Одержимість бажанням уникнути монархізму.
3. Що належить до ментальних стереотипів українців, на думку Р. Додонова?
 - a. Відчуття гармонії людини з природою, ліричність, підвищену емоційність, романтизм;
 - b. Відчуття гармонії людини з природою, раціональність, підвищену емоційність, романтизм;
 - c. Відчуття гармонії людини з природою, ліричність, підвищену емоційність, авангардизм.
4. Звідки бере своє коріння європейська цінність громадянськості?
 - a. З афінської демократії;
 - b. З розпаду Югославії;
 - c. З початку створення Європейського союзу.

Практичні завдання

1. Проаналізуйте причини консерватизму української ментальності та її вплив на процес державотворення.
2. Сформулюйте перелік філософських творів з варіантами висвітлення

ідеальної держави та порівняйте їх.

3. Намалюйте ментальну карту на тему «Соціальна справедливість як базова європейська цінність».

Використана література:

1. Августин А. Бог, природа, человек, вечность и время. Антология мировой философии в 4 т. Москва : Мысль, 1969. Т. 1, ч. 2 : Философия древности и средневековья. С. 582–592.
2. Амельченко Н. Цінності об'єднаної Європи. Київ : Лабораторія законодавчих ініціатив, 2013. 45 с.
3. Бодрийяр Ж. Симулякри та симуляція/ пер. з фр. В. Ховхун. Київ : Основи, 2004. 230 с.
4. Декларація МОП основних принципів та прав у світі праці. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_260#Text
5. Додонов Р. А. Этническая ментальность: опыт социально-философского исследования. Запорожье : Тандем-У, 1998. 191с.
6. Михальченко М. Українська мрія та національна ідея: генеза, взаємодія. Політичний менеджмент. 2009. № 6. С. 3–13.
7. Мор Т. Утопія. Кампанелла Т. Місто Сонця / вступ. слово Й.Кобова та Ю. Цимбалюка. Київ : Дніпро, 1988. 207 с.
8. Козаков В. М. Аксиологія державного управління : підручник. Київ : НАДУ, 2010. 256 с.
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Закон України від 17.07.1997. № 475/97ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/print
10. Платон. Учение об обществе и государстве. *Антология мировой философии в 4 т.* Москва : Мысль, 1969. Т.1, ч.2. : Философия Древности и Средневековья. С. 396–407.
11. Решетников М. М. Психическая травма. Санкт-Петербург : Восточно-Европейский Институт Психоанализа, 2006. 322 с.
12. Руссо Ж.-Ж. Общественный договор или начало политического права. Руссо Ж.-Ж. *Политические сочинения* / отв. Ред. И.А. Исаев. Санкт-Петербург : Росток, 2013. С. 240–259.
13. Франкл В. Э. Воля к смыслу. Москва: Альпина нон-фикшн, 2018. 246 с.
14. Энгельс Ф. Анти-Дюринг. Москва : АСТ, 2019. 480 с.
15. The legatum prosperity index. 2020. “Creating the Pathways from Poverty to Prosperity” URL: <https://www.prosperity.com/rankings>.
16. Churchill W.S. Never give in! : The best of Winston Churchill's speeches. London. Bloomsbury Publishing, 2003. 524 p.

Тема 7. Ціннісні системи у фокусі української філософії

📁 План

1. Європейська аксіосфера у працях П. Юркевича.
2. В. Стус як дослідник української ціннісної системи.
3. Ціннісний світ, побудований М. Поповичем.

 Основні поняття: аксіосфера, індивідуалізм, консерватизм, ієрархія ритуальних цінностей.

Рефлексії українських філософів щодо ціннісного світу спираються на цілісне бачення взаємодії в ньому. Наприклад, П. Юркевич, якому вдалось сформулювати аксіосферу, спираючись на духовне зростання людини. У «Трактаті про містерії» він визначає душу як вогонь, який з'єднує людину з Богом [9, с. 32]. У той же час на його думку душа людини розвивається на основі споглядання та осмислення навколишнього світу, а також цінності турботи про нащадків [9, с. 32]. Відтак, аксіосфера цього мислителя будується задля досягнення належного життя.

Розкриваючи свій погляд на існування, П. Юркевич у праці «Ідея» виводить наступний логічний ланцюг: «Людський дух в усвідомленні ідеї знаходить живе поєднання для своїх розумових, моральних і естетичних спрямувань. Знання – це добродійність, а добродійність – краса. Філософствувати – значить шукати істину, робити добро й насолоджуватись огляданням краси» [7, с. 36]. Тобто, він визнає цінність усвідомленого існування, яке і є належним за рахунок долучення до етичних та естетичних стандартів.

У всі часи цінності мали предметне відображення, яке дозволяло визначити їх фактичну вагу та зробити мірою життя. Наприклад, давньогрецький талант як одиниця виміру. Водночас у відношенні «людина – соціальний світ» ситуація складніша. У цьому контексті П. Юркевич детально пов'язав фізіологію і духовність, визначивши поняття «обличчя» як відображення внутрішніх сил людини, які задають її суспільний потенціал. У своїй праці «Серце» він зауважував: «Обличчя голови» стає виявленням і ніби живим дзеркалом душевного стану людини» [8, с. 80]. Окрім фактичного аналізу природи людини, мислитель звертає увагу на «збереження обличчя», що дозволяє суб'єкту підтримати свій соціальний статус.

Варто сказати, що пошукова активність П. Юркевича не має часових кордонів, екстраполяція його висновків на наявне буття відбувалась раніше і відбуватиметься надалі. Аналізуючи релігійні погляди філософа, Г. Шпет виділив миролубство як основу духовного світу людини. Він зауважував: «...хочеться вірити, що складовою наших національних цінностей є: «Мир із ближнім як умова християнського співіснування» [11, с. 603]. Злагодя з

іншими є сходження від душевного до духовного, що сприймається як цінність співіснування. На жаль, практика міжнародних конфліктів на початку двадцять першого століття показує недосяжність такої злагоди.

Це пов'язано з тим, що у новітніх ціннісних системах за дужки виноситься любов як основа бажаного співбуття. Сам П. Юркевич вважав: «Християнське одкровення каже нам, що любов є джерелом усіх справжніх моральних учинків. Це вчення про корінне моральне явище, з якого, як з джерела, виринають усі інші моральні явища, стоїть у ясному причинному зв'язку з біблійним вченням про серце» [8, с. 99]. Цінність любові полягає у її здатності долати протилежності та привносити мир у життя людей.

Однією з базових західних цінностей є толерантність як громадянський прояв любові до ближнього. Толерантність, як підтримка розмаїття, дає більшу кількість варіантів досягнення успіху як усередині країни, так і на міжнародному рівні.

Аксіосфера П. Юркевича суголосна з поглядами представників німецького ідеалізму, а також доповнює їх. Так, Г. Гегель у праці «Наука логіки» заявляв: «Мислячий розум – ось визначення людини; мислення взагалі є її простою визначеністю, нею людина відрізняється від тварини» [1, с. 203]. П. Юркевич бачить людину та пізнання докільля ширше, цілісніше. У своїй праці «Серце» він дає таку картину: «Світ як система живих явищ, повний краси й знаменності, існує й відкривається перш за все для глибокого серця, а звідси вже для розуміючого мислення» [8, с. 87]. Такий погляд дає можливість побачити людину, в якій гармонійно співіснує чуттєве та раціональне, за допомогою чого вона визначає та організовує своє існування в аксіосфері.

Звернемо увагу на спрямованість колективних духовних практик, описаних П. Юркевичем. У праці «Історія філософії права» він наголошував, що народна душа – це не тільки сталі традиції та шаблони сприйняття соціальних змін, а й постійне прагнення досконалості та гармонії – напруження душевних сил» [10, с. 33-49]. У такому тлумаченні належного буття мислитель був доволі близький до етики І. Канта, який у праці «Критика чистого розуму» визначив: «В імперативі, який вимагає борг чесноти, до поняття самопримусу додається ще і поняття певної мети, не тієї мети, яку ми маємо, а тієї, яку ми повинні мати» [2, с. 332]. Отож, співзвучною домінантою в обох мислителів є цінність самовдосконалення.

Таким чином, варто зазначити, що філософська позиція П. Юркевича щодо концепту душі як вогню, який допомагає підтримувати зв'язок між серцем та розуму на шляху до належного буття – це впливовий інструмент для трансформації ціннісних орієнтацій українців у бік наближення до єдиної європейської родини. У працях П. Юркевича сфера соціальних цінностей вибудовується поступово від любові до ближнього, як моральної чесноти, до вольових зусиль щодо постійного саморозвитку та покращення навколишнього середовища за допомогою власного прикладу.

2. В. Стус як дослідник української ціннісної системи

Давайте звернемося до творчості поета-філософа В. Стуса, який не тільки цілісно відобразив зміну ціннісних систем в процесі індустріалізації України, а й передбачив напрямок подальшого розвитку нашої країни. П. Кралюк зауважує з цього приводу: «Чималу роль тут відіграли життєві реалії, з якими «зустрівся» письменник. Це й ломка традиційного селянського життя, для якого була притаманна «природність», розміреність і сповільненість. Це й «дика», в багатьох моментах насильницька індустріалізація, яка особливо відчувалася на Донбасі» [3, с. 638]. Тобто, В. Стус у своїх працях став провідником та поборником свободи як базової європейської цінності, на яку наступала свого часу радянська влада в нашій країні.

Крім того, В. Стус ставить питання про переосмислення цінності людини у актуальних для нього умовах. У творах поета-філософа на думку П. Карлюка: «Людина постає як «кузочка мала, що творить сталий світ на збіглій хвилі». Ці слова метафорично передають одну з головних ідей філософії екзистенціалізму: «мала людина» в потоці повсякденності, серед різних обставин творить свій «сталий світ». І яким цей світ буде і якою вона буде в цьому світі – залежить передусім від неї» [3, с. 640]. Отже, В. Стус не тільки визначає характер буття сучасної для нього людини, а й розкриває замкнутість аксіосфери українця, яка обмежуються його сталим світом. У цьому відображається консерватизм та традиціоналізм національної ціннісної системи.

Зауважимо, що поет-філософ вже в радянські часи ставить питання про межевість у формуванні ціннісної системи в Україні. Цитуючи В. Стуса, П. Кралюк зазначає: «Наш індивідуалістично-західний дух, спертий деспотичним візантійським православ'ям, так і не зміг вивільнитися з цієї двоїстості духу, двоїстості, що витворила згодом комплекс лицемірства» [3, с. 641]. За великий рахунок В. Стус шукав шляхи для розвитку українського православного протестантизму, які б дозволили нашій країні посісти чільне місце у світовій економіці та культурі. Крім того, тут можна підкреслити свободу віросповідання, яка надзвичайно важлива для побудови вільного та гармонійного суспільного співіснування.

Подібно П. Юркевичу, В. Стус звертається до цінності постійного самовдосконалення, яка передбачає постійну роботу над своїм внутрішнім світом та стандартами життя:

«Терпи, терпи — терпець тебе шліфує,
сталить твій дух — тож і терпи, терпи.
Ніхто тебе з недолі не врятує,
ніхто не зіб'є з власної тропи.
На ній і стій — і стій — допоки скону,
допоки світу й сонця — стій і стій.
Хай шлях — до раю, пекла чи полону —

усе пройди і винести зумій» [6, с. 267].

Незважаючи на те, що В. Стус виступав з критикою візантійського православ'я його аксіосфера має релігійний характер, де індивідуалізм народжується з внутрішньої роботи над собою. Крім того, толерантність формується не як соціальне обмеження, а як переконання, що народжується у постійному діалозі з собою у пошуку виходу на інший рівень існування.

Ціннісний виклик В. Стуса народив особливе значення кращого та недосяжного простору буття, віддаленої аксіосфери, що відображається як нездійснена мрія. Він писав:

«Десь цвіте Софія, мов бузок,
десь над нею вічний травень має,
десь там поруч мева походжає,
і сумний у меві кожен крок» [6, с. 327].

Змальований поетом-філософом образ відображає місце розгортання ціннісного простору, який би відповідав всім його вимогам до навколишнього світу. Шлях до нього пролягає через терпіння, самозречення та індивідуальну роботу над собою, яка наближає до реальності бажаний стан існування.

Говорячи про В. Стуса, ми маємо унікальний приклад того, що чітко сформовані ціннісні орієнтації однієї людини можуть не тільки не співпадати із загальноприйнятою ціннісною системою в державі, а й закласти основу для трансформації країни у майбутньому. Аксіосфера сформована поетом-філософом стала детермінантою для зміни наявного на той час суспільно-державного устрою, а також стимулювала фіксацію нової ціннісної системи у незалежній Україні.

Підбиваючи підсумки цієї частини роботи зауважимо, що В. Стус встиг позначити перспективний вектор розвитку української ціннісної системи, яку він протиставляв наявній радянській моделі ціннісного простору. Все життя поет-філософ намагався підкреслювати та збільшувати цінність окремої людини та критикував приниження її природи за радянських часів. Фундамент аксіосфери В. Стуса складала свобода, гуманізм, індивідуальність та терпіння, які безумовно були суголосні із цінностями незалежної України, яку йому на жаль не вдалось побачити.

3. Ціннісний світ, побудований М. Поповичем

Філософський спадок М. Поповича передбачає як заглиблення у історію становлення ціннісного світу на наших теренах, і специфіку розуміння його у теперішньому часі. Так, Він ще у книзі «Світогляд стародавніх слов'ян» зауважував, що цінності напряду залежать від рівня та характеру розвитку об'єднання людей [5], закладаючи прогресивний базис у формування аксіосфери українського суспільства.

Заслуговує на увагу і його аналіз язичницьких жертвоприношень у слов'ян. М. Попович писав: «Наявна ієрархія ритуальних цінностей

предметів жертвоприношення (віслук – ягня) та можливість заміщення або «викупом» жертви» [5, с. 50]. Подібна градація доволі точно екстраполюється у подальшому на ієрархію матеріальних цінностей в процесі становлення ринкових відносин у нашій країні, а також по-новому відкриває походження традицій їх неформальності на суспільно-державному рівні.

Життя цивілізованого суспільства і сьогодні пов'язано зі специфікою розвитку виробництва та споживання матеріальних благ. М. Попович справедливо зауважував: «Опорою американської економіки, як і економіки Європи, залишається ріст власного споживання. Не просто власне споживання, а ріст його, при чому достатньо швидкий» [4, с. 13]. Це позначилось на тому, що утилітарність і комфорт стали вирішальними складовими ціннісної системи Європи, які й визначали подальші проблеми її розвитку.

Згадуючи практику боротьби за рівність в Європі, М. Попович визначає наявні суспільно-політичні параметри її ціннісного простору: «...лівому і прогресистському гаслу «свобода, справедливість, солідарність» може бути протиставлене праве і консервативне, але нібито рівнозначне гасло «відповідальність, власність, нація». Рівнозначне, бо не повинно бути свободи без відповідальності, справедливості без власності, солідарності без пошани до національної держави» [4, с. 23]. Наведена теза говорить про необхідність системного проведення рефлексії щодо ціннісного простору, спрямованої на пошук балансу подальшої життєдіяльності в Україні та Європі.

Викликає цікавість і цілісний погляд М. Поповича на поведінку європейців у світі: «Вже на початку ХХ століття, в розпал колоніального романтизму і поетики переможного місіонерства європейської «білої людини», пролунали сигнали тривоги. Коли Європа захоплювалась королем Леопольдом, непочутими залишались розповіді Роджера Кейсмента про жахи, які чинили європейці в чорній Африці» [4, с. 27]. З одного боку, це зауваження дає можливість задуматись про застосування європейської ціннісної системи поза Європою. З іншого боку, дає можливість сприйняти практику переосмислення європейцями своєї поведінки щодо Африки та Азії, яка відображається сьогодні у гуманістичній політиці по відношенню до біженців з цих територій.

Аналізуючи стан тогочасної України (1997 рік), М. Попович наполягав: «Справедливість має бути незалежним соціальним критерієм перетворень» [4, с. 103]. Тобто, основоположною та інтегруючою цінністю для України має бути справедливість, яка забезпечить належний соціальний розвиток країни.

У підсумку цієї частини лекції зазначимо, що М. Попович бачив майбутній ціннісний світ України відмінним від наявних сьогодні європейських стандартів існування. Увага пропорційно розподілялась на аналіз традицій, осмислення наявного стану та перспективи розвитку нашої

країни. Як наслідок, до складу ціннісного світу увійшли: ринок, захист приватної власності, рівність із партнерами та справедливість. Проте, найвищою цінністю для М. Поповича було тяжіння до осмисленого життя та пропагування його для навколишніх.

??? Питання для самоконтролю

1. Що є живим дзеркалом душевного стану людини за П. Юркевичем?
2. Як П. Юркевич бачив взаємозв'язок «душевне – духовне» в житті людини?
3. Як П. Юркевич визначав народну душу з точки зору суспільно-державного розвитку?
4. Що є духовною основою світу П. Юркевича за Г. Шпетом?
5. Як бачив толерантність у своїх працях В. Стус?
6. Як праці В. Стуса змінили свідомість українців?
7. З чого склалась ієрархія матеріальних цінностей в Україні?
8. На чому будується життя цивілізованого суспільства за М. Поповичем?
9. Що має бути незалежним соціальним критерієм за М. Поповичем?

Тести та завдання для самоперевірки:

1. Що вплинуло на становлення ціннісних орієнтацій В. Стуса?
 - a. Насильницька індустріалізація у СРСР;
 - b. Знайомство з ранніми радянськими дисидентами;
 - c. Велика релігійна набожність поета-філософа.
2. Від чого залежать цінності на думку М. Поповича?
 - a. Залежать від рівня та характеру розвитку об'єднання людей;
 - b. Місця проживання об'єднання людей;
 - c. Гендерного складу об'єднання людей.
3. Яке гасло М. Попович протиставляв лівому прогресистському гаслу «свобода, справедливість, солідарність»?
 - a. «Відповідальність, власність, нація»;
 - b. «Відповідальність, анархія, комунізм»;
 - c. «Системність, власність, братерство».

Практичні завдання

1. Проаналізуйте роль людини у творчості поета-філософа В. Стуса.
2. Поділіть групу на команди та проаналізуйте кейс «Ціннісний конфлікт «В.Стус – В. Медведчук» у контексті його впливу на сьогоднішній день.
3. Порівняйте філософію серця Г. Сковороди та П. Юркевича. Результати необхідно оформити у вигляді есе обсягом 2-3 сторінки.

Використана література:

1. Гегель Г. В. Ф. Наука логики. Москва : АСТ, 2018. 654 с.
2. Кант І. Критика чистого розуму. Київ : Юніверс, 2000. 506 с.
3. Кралюк П. М. Історія філософії України : підручник. Київ : КНТ, 2015. 652 с.
4. Попович М. В. Європа-Україна – праві і ліві. Київ : Центр громадянської просвіти «Київське братство», 1997. 108 с.
5. Попович М. В. Мироззрение древних славян. Киев : Наукова думка, 1985. 170 с.
6. Стус В.С. Вибрані твори. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. 352 с.
7. Юркевич П. Ідея. П. Юркевич, *Вибрані твори*, Вінніпег : Колегія Св. Андрія у Вінніпезі, 1984. С. 19–74.
8. Юркевич П. Серце. В П. Юркевич, *Вибрані твори*, Вінніпег : Колегія Св. Андрія у Вінніпезі, 1984. С. 75–110.
9. Юркевич П. Трактат про містерії. П. Юркевич, *З рукописної спадщини*. Київ : КМ Academia, 1999. С. 32–33.
10. Юркевич П. Історія філософії права. П. Юркевич, *З рукописної спадщини*, Київ : КМ Academia, 1999. С. 33–49.
11. Шпет Г. Философское наследство П. Д. Юркевича. Г. Шпет, *Очерк развития русской философии*, Москва : Российская политическая энциклопедия, 2008. Ч. 2. С. 306–361.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Антисцентеїзм – сукупність філософських та громадських поглядів, які обґрунтовують згубний вплив науки на перспективу людського існування.

Аксіологія – напрямок філософської думки, який включає в себе дослідження цінностей, ціннісних відносин та взаємодії реального та ціннісного світів. Специфіка аксіології полягає в тому, що вона має нормативний та рефлектуючий характер.

Аксіосфера – ціннісний простір, сформульований в рамках соціального діалогу та під впливом науково-технічного прогресу, що відображається на стані суспільного розвитку.

Аксіологічний емотивізм – течія в філософській теорії цінностей, яка спирається на аналіз вподобань у суб'єкт-об'єктних відносинах для встановлення ваги предмету дослідження.

Аксіологічний когнітивізм – течія в філософській теорії цінностей, яка передбачає, що річ отримує статус цінності в процесі пізнання її корисних властивостей.

Аксіологічний натуралізм – течія в філософській теорії цінностей, представники якої наділяють річ (об'єкт) цінністю, виходячи з її фактичної та соціальної корисності.

Аксіологічний нігілізм – напрямок аксіологічної думки, який заперечує значення та вплив основних людських цінностей за невідповідність наявним умовам суспільного життя.

Акме – соціокультурна та фізіологічна норма функціонування людини, яка визначає орієнтир на найвище досягнення в майбутньому житті.

Акме-ретрансляція – надзвичайна подія в історії розвитку людської цивілізації, яка використовується в якості прикладу для наслідування.

Вміння цінувати – складна сукупність навичок людини, яка має соціально-біологічний характер та робить людину людиною.

Еталон – умовно визначена одиниця виміру для проведення аксіологічної оцінки.

Персоналістична аксіологія – напрямок аксіології, який передбачає орієнтир на дослідження людини як основоположного центру ціннісного світу.

Прогрес – позитивна оцінка кількісних та якісних змін об'єкту дослідження (спостереження) в суспільному просторі.

Регрес – негативна оцінка кількісних та якісних змін об'єкта дослідження (спостереження) в суспільному просторі.

Смак – універсальний вимірювальний стандарт належності до ціннісного простору.

Сцентеїзм – сукупність філософських та громадських поглядів, які визначають науку як найбільшу цінність для розвитку суспільства.

Ієрархія ритуальних цінностей – сукупність предметів, які використовуються для жертвоприношення та ритуалів, що різняться за своєю важливістю у залежності від ситуації.

Імператив – універсальне етичне правило, напрацьоване за допомогою осмислення зразків людської поведінки.

Імпринтинг – форм навчання живої істоти шляхом наслідування поведінкових актів, здатних забезпечити подальше існування.

Індивідуалізм – моральна позиція, за якою надається пріоритет суб'єктивним інтересам та індивідуальним цінностям.

Калокогатія – давньогрецький ідеал для гармонійного розвитку вільної людини, який передбачав баланс фізичної та морально-духовної досконалості.

Консерватизм – моральна позиція, орієнтована на збереження укладу, який проіснував у суспільному утворенні велику кількість часу та влаштовує більшість його членів.

Конформізм – прийом взаємодії в суспільному середовищі, який передбачає пріоритет у дотриманні колективних цінностей.

Корисність – суб'єктивна ознака об'єкту суспільного простору, яка включає в себе задоволення потреб людини від його використання.

Класова боротьба – це складова частина марксизму, яка передбачає зміну суспільно-державного устрою на основі протиборства соціальних класів і перемоги одного з них.

Кредо – лінгвістична форма концентрації ціннісних орієнтацій, яка включає в себе сукупність переконань та поглядів людини на світ у вигляді одного або декількох речень.

Ментальні стереотипи – усталені норми реакції на навколишній світ, які притаманні певній групі людей.

Місто – це об'єднання умовної кількості людей для співіснування на одній території, яка має чітко встановлені межі та збалансовану систему управління.

Належне – примусовий стандарт приналежності до ціннісного простору на основі взаємодії «індивідуальне – колективне».

Норма – узагальнений показник функціонування об'єкту аксіологічної оцінки, який характеризує максимально ефективно виконання його призначення.

Ціннісний простір – різновид суспільного простору, який включає в себе сформульовані та накопичені значення та життєві орієнтири, які забезпечують ефективно існування та співіснування людини в суспільстві.

Ціннісні орієнтації – суб'єктивно напрацьований набір цінностей, прийнятих у житті людини, який виступає вектором для організації його діяльній активності, а також мірилом для оцінки інших суб'єктів суспільних відносин.

Ціннісний оксюморон – лінгвістична конструкція, яка поєднує непоєднуване задля більш точної ціннісної оцінки наявних умов існування.

Ціннісна криза – руйнація ціннісних орієнтацій та ціннісних систем в наслідок кардинальної зміни в розвитку суспільства або векторів людського життя.

Ціннісна система – сукупність об'єктивно існуючих регуляторів людської поведінки в суспільстві, які мають загальнообов'язковий, суспільно прийнятний, або бажаний характер.

Ціннісний центр – основоположна частина ціннісного світу, навколо і в якій будуються оціночні значення та задаються параметри відповідності учасників ціннісних відносин.

Ціннісний фільтр – сукупність об'єктивних цінностей, які використовуються людиною задля фільтрації інформації з навколишнього ціннісного світу.

Цінність – значення об'єкта оточуючого світу для життєдіяльності людини у вигляді задоволення фізіологічних потреб та духовних пошуків.

Цінність гідності – складова європейської ціннісної системи, яка закріплює статус особистості та повагу до нього.

Цінність громадянськості – складова європейської ціннісної системи, яка закріплює та висвітлює соціальне положення громадянина як повноцінного учасника суспільних відносин.

Цінність демократії – складова європейської ціннісної системи, яка закріплює оптимальний варіант державно-політичної системи, необхідної для повноцінного існування.

Цінність істини – кінцевий напрямок дослідницької роботи, який підкреслює значення спрямованості на об'єктивне відображення реальності.

Цінність інформації – статус та значення наявних даних, які характеризують цікаві для людини умови життя в суспільному просторі.

Цінність толерантності – складова європейської ціннісної системи, в якій фіксується повага та рівне ставлення до будь-якого прояву інаковості у суспільному житті.

Цінність свободи – складова європейської системи цінностей, яка фіксує право на повноцінне існування мешканців єдиного європейського простору.

Цінність соціальної справедливості – складова європейської ціннісної системи, яка фіксує рівноправність учасників суспільних відносин.

Утопія – це художнє відображення міста або держави, яке побудовано на основі суб'єктивного бачення ідеального суспільного устрою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Августин А. Бог, природа, человек, вечность и время. Антология мировой философии в 4 т. Москва : Мысль, 1969. Т. 1, ч. 2 : Философия древности и средневековья. С. 582–592.
2. Акмены. Мифологический словарь/ гл. ред. Е. М. Мелитинский. Москва : Сов.энциклопедия, 1990. С. 31–32.
3. Алексеев П. В. Философия : учебник. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : ПБОЮЛ Грачёв С. М., 2000. 608 с.
4. Амельченко Н. Цінності об'єднанної Європи. Київ : Лабораторія законодавчих ініціатив, 2013. 45 с.
5. Арендт Х. Банальність зла. Суд над Айхманом в Єрусалимі. Київ : Дух і Літера, 2013. 367 с.
6. Барышков В. П. Аксиология: учебное пособие. Саратов : Наука, 2009. 65 с.
7. Бахтин М. М. Автор и герой: к философским основам гуманитарных наук. Санкт-Петербург : Азбука, 2000. 336 с.
8. Бахтин М. М. Собрание сочинений в семи томах. Москва : Издательство русские словари, 2003. Т.1 : Философская эстетика 1920-х годов. 955 с.
9. Бех В. П., Шалімова Є. О. Функціональна модель особистості: пошуки політикокультурних детермінант поведінки: монографія. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 255 с.
10. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну/ пер. с нем. В Седельника и Н. Федоровой. Москва : Прогресс-Традиция, 2000. 384 с.
11. Біблія: книга священного писання старого та нового завіту. Київ : Київська Патріархія Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. 1403 с.
12. Бодрийяр Ж. Симулякри та симуляція/ пер. з фр. В. Ховхун. Київ : Основи, 2004. 230 с.
13. Бодлер Ш. Цветы Зла/ пер. с. франц. Адриана Ламбле. Москва : Водолей, 2012. 220 с.
14. Brentano Ф. О будущем философии. Избранные труды / пер. с нем. Р. А. Громова. Москва : Академический проект, 2018. 629 с.
15. Бруно Д. Избранное. Самара : Арт-Лайт, 2020. 556 с.
16. Бэкон Ф. Сочинения в двух томах. 2-е испр.и доп.изд. Т.1./ Сост., общ. ред. и вступит. статья А. Л. Субботина. Москва : Мысль, 1977. 567 с.
17. Виндельбанд В. От Канта до Ницше: История новой философии в ее связи с общей культурой и отдельными науками. Москва : Кучково поле, 1998. 496 с.
18. Виндельбанд В. Философия культуры: избранное: пер. с нем. Москва : ИНИОН, 1994. 350 с.
19. Воловик В. І. Вступ до філософії : навч. посіб. Запоріжжя : Просвіта, 2002. 160 с.

20. Воронкова В. Г. Філософія: навч посіб. Київ : ВД «Професіонал», 2004. 464 с.
21. Воронкова В. Г. «Общество риска» как следствие кризиса современной цивилизации в глобальном измерении. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2014. Вип. 58. С. 13–25.
22. Гадамер Х.-Г. Актуальность прекрасного. Москва : Искусство, 1991. 367 с.
23. Гадамер Х.-Г. Истина и метод. Основны философской герменевтики/ пер. с нем. Б. Бессонова. Москва : Прогресс, 1988. 637 с.
24. Гартман Н. Эстетика/ пер. с нем. Т. С. Батищевой. Киев : Ника-Центр, 2004. 641 с.
25. Гегель Г. Законы диалектики. Всеобщая мировая ирония. Москва : Родина, 2019. 240 с.
26. Гегель Г. В. Ф. Наука логики. Москва : АСТ, 2018. 654 с.
27. Декларація МОП основних принципів та прав у світі праці. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_260#Text
28. Дильтей В. Собрание починений в 6 т./ под ред. А. В. Михайлова и Н. С. Плотникова. Москва : Дом интеллектуальной книги, 2000. Т. 1: Введение в науку о духе. 760 с.
29. Дюринг Е. Ценность жизни/ пер. Ю. М. Антоновского. Москва : Юрайт, 2019. 282 с.
30. Иглмен Д. Креативный вид. Как стремление к творчеству меняет мир/ пер. с англ. Юлии Константиновой. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2018. 308 с.
31. Ильенков Э. В. Философия и культура. Москва : Политиздат, 1991. 464 с.
32. Ильин В. В. Аксиология. Москва : МГУ, 2005. 216 с.
33. Каган М. С. Философская теория ценности : курс лекций. Санкт-Петербург : Петрополис, 1998. 205 с.
34. Кант И. Критика чистого розуму. Київ : Юніверс, 2000. 506 с.
35. Кант И. Сочинения в шести томах/ под общ. ред. В. Ф. Асмуса, А. В. Гулиги, Т. И. Ойзермана. Москва : Мысль, 1965. Т.4 Ч.2. 478 с.
36. Клейнман П. Психология. Люди, концепции, эксперименты/ пер. с англ. О. Медведь. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2015. 270 с.
37. Клейнман П. Философия. Краткий курс/ пер. с англ. Ю. Константиновой. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2016. 272 с.
38. Кралюк П. М. Історія філософії України : підручник. Київ : КНТ, 2015. 652 с.
39. Кривошеїн В. В. Ідентифікаційні ризики у сучасному політичному процесі: соціологічний фокус аналізу. *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences*. 2019. Vol. 2, issue 1. P. 14–21, DOI: <https://doi.org/10.15421/341902>.
40. Козаков В. М. Аксиологія державного управління : підручник. Київ : НАДУ, 2010. 256 с.

41. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Закон України від 17.07.1997. № 475/97 ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/print
42. Лоренц К. Год серого гуся: пер. с нем./ фотографии С. и К. Калас. Москва : Мир, 1984. 191 с.
43. Лотце Р. Г. Основа метафизики. Антология мировой философии в 4 т. Москва : Мысль, 1971. Т. 3.: Буржуазная философия конца XVIII в. - первых двух третей XIX в. С. 632–637.
44. Маньковская Н. Б., Бычков В. В. Современное искусство как феномен теногенной цивилизации. Москва : ВГИК, 2011. 208 с.
45. Масюк О. П., Макаренко Д. С. Любов як форма гармонізації людських відносин в сучасних умовах. *Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці*. Запоріжжя, 2010. Вип. 24. С. 163–169.
46. Маркузе Г. Критическая теория общества: Избранные работы по философии и социальной критике / пер. с англ. А.А. Юдина. Москва : АСТ: Астрель, 2011. 382 с.
47. Маслоу А. По направлению к психологии бытия/ пер. с англ. Е.Рачковой. Москва : ЭКСМО-Пресс, 2002. 272 с.
48. Менгер К. Избранные работы. Москва : Территория будущего, 2005. 496 с.
49. Мор Т. Утопія., Кампанелла Т. Місто Сонця / вступ. слово Й.Кобова та Ю. Цимбалюка. Київ : Дніпро, 1988. 207 с.
50. Ницше Ф. Воля к власти. Опыт переоценки всех ценностей : (черновики и наброски из наследия Фридриха Ницше 1883 – 1888 годов в редакции Элизабет Фёрстер-Ницше и Петера Гаста) : пер. с нем. Москва : Культурная революция, 2016. 824 с.
51. Платон Диалоги: Протагор, Большой Иппий, Иппий Меньший, Евтидем, Евтифрон, Апология Сократа, Критрон. Москва : Академический Проект, 2011. 351 с.
52. Платон Пир. Философия любви. Ч.2. Антология любви / сост. Л.А.Ивин. Москва : Политиздат, 1990. С.9–12.
53. Плутарх Пелопид. Плутарх Сравнительные жизнеописания : в 2 т. 2-е изд. Москва, 1994. Т.1. С. 318–340.
54. Попович М. В. Європа-Україна – праві і ліві. Київ : Центр громадянської просвіти «Київське братство», 1997. 108 с.
55. Попович М. В. Мировоззрение древних славян. Киев : Наукова думка, 1985. 170 с.
56. Поппер К. Р. Объективное знание. Эволюционный подход / пер. с англ. Д.Г. Лахути. Москва : Эдиториал УРСС, 2002. 384 с.
57. Представництво Європейського Союзу в Україні URL: https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine_uk.
58. Решетников М.М. Психическая травма. Санкт-Петербург : Восточно-Европейский Институт Психоанализа, 2006. 322 с.

59. Руссо Ж.-Ж. Общественный договор или начало политического права. Руссо Ж.-Ж. Политические сочинения / отв. Ред. И. А. Исаев. Санкт-Петербург : Росток, 2013. С. 240-259.
60. Сенека Л.А. Діалоги/ пер. з лат. А. Содомора. Львів : Апріорі, 2016. 320 с.
61. Соціальна філософія : монографія / Воловик В.І. та ін. Запоріжжя : Просвіта, 2011. 376 с.
62. Стус В. С. Вибрані твори. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. 352 с.
63. Тоффлер Э. Революционное богатство. Москва : ПРОФИЗДАТ, 2008. 569 с.
64. Трельч Э. Историзм и его проблемы: пер. с нем. Москва : Юрист, 1994. 719 с.
65. Урядова кампанія ЕУКраїна. URL: <https://association4u.in.ua/>.
66. Харари Ю. Н. Homo Deus. Краткая история будущего. Москва : Синдбад, 2018. 496 с.
67. Фромм Е. Втеча від свободи. Київ : Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 288 с.
68. Фромм Э. Революция надежды. Избавление от иллюзий / пер. с англ. П.С. Гуревича. Москва : Айрис-пресс, 2005. 352 с.
69. Хабермас Ю. Ах, Европа. Небольшие политические сочинения/ пер. с нем. Б. М. Скуратова. Москва : Весь Мир, 2012. 160 с.
70. Черній А. М. Філософія : навч. посіб. для самост. роботи студ. вищ. навч. закл. рек. МОНУ. Київ : Академвидав, 2015. 392 с.
71. Щедровицкий Г. П. Мышление – Понимание – Рефлексия. Москва : Наследие ММК. 2005. 800 с.
72. Шелер М. Избранные произведения / пер. с нем. Денежкина А. В. и др. Москва : Гнозис, 1994. 490 с.
73. Шпет Г. Философское наследство П. Д. Юркевича. Г. Шпет, Очерк развития русской философии, Москва : Российская политическая энциклопедия, 2008. Ч. 2. С. 306-361.
74. Шопенгауэр А. Собрание сочинений : в 6 т. / пер. с нем. ; общ ред. и сост. А. Чанышева. Москва : ТЕРРА-Книжный клуб ; Республика, 1999. Т.1 : мир как воля и представление. 496 с.
75. Штирнер М. Единственный и его собственность. Харьков : Основа, 1994. 560 с.
76. Франкл В. Э. Воля к смыслу. Москва : Альпина нон-фикшн, 2018. 246 с.
77. Энгельс Ф. Анти-Дюринг. Москва : АСТ, 2019. 480 с.
78. Юм Д. Сочинения в 2 т. Т. 2/пер. с англ. С. И. Церетели и др.; Примеч. И. С. Нарского. 2-е изд., дополн. и испр. Москва : Мысль, 1996. 799 с.
79. Юркевич П. Идея. П. Юркевич, Вибрані твори, Вінніпег : Колегія Св. Андрія у Вінніпезі, 1984. С. 19–74.

80. Юркевич П. Серце. В П. Юркевич, Вибрані твори, Вінніпег : Колегія Св. Андрія у Вінніпезі, 1984. С. 75–110.
81. Юркевич П. Трактат про містерії. П. Юркевич, 3 рукописної спадщини. Київ : КМ Academia, 1999. С. 32–33.
82. Юркевич П. Історія філософії права. П. Юркевич, 3 рукописної спадщини, Київ : КМ Academia, 1999. С. 33–49.
83. Books in the digital age. URL: http://ec.europa.eu/culture/portal/activities/books/book_digital_en.htm.
84. Dilts R. B. Sleight of mouth. The magic of conversational belief change. California : Meta Publications, 1999. 330 p.
85. Churchill W.S. Never give in!: The best of Winston Churchill's speeches. London. Bloomsbury Publishing, 2003. 524 p.
86. Rifkin J. The European Dream. URL: <https://www.foet.org/books/the-european-dream/>
87. Stern W. General Psychology from the Personalistic Standpoint. Translated by Howard Davis Spoerl. New York : The Macmillan Company, 1988. 1254 p.
88. The legatum prosperity index. 2020. «Creating the Pathways from Poverty to Prosperity» URL: <https://www.prosperity.com/rankings>.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Воловик В. І. Вступ до філософії : навч. посіб. Запоріжжя : Просвіта, 2002. 160 с.
2. Воронкова В. Г. Філософія: навчальний посібник. Київ : ВД «Професіонал», 2004. 464 с.
3. Кралюк П. М. Історія філософії України : підручник. Київ : КНТ, 2015. 652 с.
4. Козаков В. М. Аксиологія державного управління : підручник. Київ : НАДУ, 2010. 256 с.
5. Черній А. М. Філософія : навч. посіб. для самост. роботи студ. вищ. навч. закл. рек. МОНУ. Київ : Академвидав, 2015. 392 с.

Додаткова:

1. Амельченко Н. Цінності об'єднаної Європи. Київ : Лабораторія законодавчих ініціатив, 2013. 45 с.
2. Арендт Х. Банальність зла. Суд над Айхманом в Єрусалимі. Київ : Дух і Літера, 2013. 367 с.
3. Кривошеїн В. В. Ідентифікаційні ризики у сучасному політичному процесі: соціологічний фокус аналізу. *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences*. 2019. Vol. 2, issue 1. P. 14–21, DOI: <https://doi.org/10.15421/341902>.
4. Масюк О. П., Макаренко Д. С. Любов як форма гармонізації людських відносин в сучасних умовах. *Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці*. Запоріжжя, 2010. Вип. 24. С. 163–169.
5. Платон Апологія Сократа. Діалоги. Харків : Фоліо, 2017. 451 с.
6. Попович М. Бути людиною. Київ: Києво-Могилянська академія, 2016. 336 с.
7. Попович М. Філософія свободи. Харків : Фоліо, 2018. 524 с.
8. Попович М. Червоне століття. Київ : АртЕк, 2019. 888 с.
9. Сенека Л.А. Діалоги / пер. з лат. Андрій Содомора. Львів : Априорі, 2016. 320 с.
10. Стус В. С. Вибрані твори. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. 352 с.
11. Фромм Е. Втеча від свободи. Київ : Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 288 с.
12. Хамітов Н. В. Філософська антропологія : актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 3-є видання, виправлене і доповнене. Київ : КНТ, 2020. 394 с.
13. Юркевич П. Д. Вибрані твори. Вінніпег : Колегія Св. Андрія у Вінніпезі, 1984. 167 с.
14. Buzan T. *Mind Map Mastery: The Complete Guide to Learning and Using the Most Powerful Thinking Tool in the Universe*. New York. Watkins Publishing,

2018. 224 p.

15. Hosle V. Dimensions of Goodness. Newcastle : Cambridge Scholars Publishing, 2013. 450 p.

Інформаційні ресурси:

1. Культура толерантності: як побудувати суспільство, комфортне для всіх. URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+TOL101+2020_T3/course/

2. Представництво Європейського Союзу в Україні. URL: https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine_uk.

3. Україна є прикладом для країн Євросоюзу у боротьбі за європейські цінності. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/ukrayina-ye-prykladom-dlya-krayin-ye-vrosouuzu-u-borotbi-za-yeuropeyski-cinnosti-deputaty>.

4. Українське суспільство та європейські цінності. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/13570.pdf>.

5. Урядова кампанія ЕУКраїна. URL: <https://association4u.in.ua/>.

6. Books in the digital age. URL: http://ec.europa.eu/culture/portal/activities/books/book_digital_en.htm

Навчальне видання
(українською мовою)

Масюк Олег Петрович

РЕФЛЕКСИВНІ СТУДІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННІСНИХ СИСТЕМ

Навчальний посібник
для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Філософія»
освітньо-професійної програми «Європейські філософські студії та креативні
індустрії»

Рецензент *В. В. Глазунов*
Відповідальний за випуск *Т. І. Бутченко*
Коректор *Н. А. Серова*